

MANAS

Kaynakçalar:

Kitaplar:

Bakçiev, T. A. (2018). *Manastaanuu: Jogorku okuu jaylary üchün okuu kuraly* (3rd expanded ed.). Uluu Toolor. <https://turktoday.info/cdn/2020/07/Manas-na-kyrg.-Verstka-07.03.pdf>

Herzen, T. (1995). *Manas: The epic vision of Theodor Herzen* (D. Prior, Ed. & Trans.). Akcent Information Agency. <https://new.bizdin.kg/media/books/Manas. The epic vision of Teodor Herzen.pdf>

Jirmunsky, V. M. (1948). *Vvedenie v izuchenie "Manasa"*.

Karalaev, S., Jainakova, A., & Akmataliev, A. (Eds.). (2010). *Manas: S. Karalaevdin varianty boiuncha*. Turar. <https://new.bizdin.kg/media/books/Manaseposu-2010-S-Karalaev.pdf>

Musaev, S. (Ed.). (1986). *Manas* [Manas, in prose]. Ilim Basmasy.

Radloff, W. V. (1995). *Manas destanı: Kırgız Türkçesi metin–Türkiye Türkçesi çeviri* (E. Gürsoy-Naskali, Trans. & Ed.). Kemer Matbaacılık. https://actaturcica.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/12/manas_dasdani-turkiye_turkcesivilyam_radloff_1.pdf

Türk Dünyası Belediyeler Birliği. (2017a). *Manas Destanı: Sagımbay Orozbak uulu variantı* (Vol. 1). TDBB. <https://www.academia.edu/110971363/Manas-Destani>

Türk Dünyası Belediyeler Birliği. (2017b). *Manas Destanı: Sagımbay Orozbak Uulu variantı* (Vol. 3). TDBB. <https://www.tdbb.org.tr/tdbb/wp-content/uploads/2017/09/ManasDestani2.pdf>

Yunusaliev, B. M. (Ed.). (1958). *Manas. Birinchi bölük. I kitep*.

GENEL BILGI

Destan

Kırgız halk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Manas, yalnızca bir kahramanlık destanı değil, aynı zamanda Kırgızların tarihini, geleneklerini, inançlarını ve toplumsal hafızasını yansıtan kapsamlı bir anlatıdır. Destanın merkezinde Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek yer alır. Bu nedenle Manas, Semetey ve Seytek bölümlerinden oluşan bir üçleme olarak kabul edilir.

Manas'ın en dikkat çekici özelliklerinden biri olağanüstü uzunluğudur. Destanın farklı manasçılar tarafından aktarılan çeşitli anlatımları bulunmaktadır ve bu anlatımların uzunlukları birbirinden önemli ölçüde farklılık gösterir. Sayakbay Karalaev'in anlatımı 500.553 dizeden oluşurken Mambet Chokmorov'un anlatımı 397.000, Sagım Bay Orozbekov'un anlatımı 180.000 ve Cusup Mamay'ın anlatımı yaklaşık 500.000 dizedir. Cusup Mamay'ın anlatımı sekiz kuşağın hikâyesini kapsar. Bazı araştırmacılar ise farklı anlatımları dikkate alarak destanın toplam uzunluğunun bir milyon dizeye kadar ulaşabileceğini ileri sürmektedir (Jirmunsky, 1948, s. 5).

Manas'ın hangi dönemde ortaya çıktığı konusunda araştırmacılar arasında kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu konuda genel olarak üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır. İlk görüş, destanın temelinin Kırgızların Yenisey-Orhun bölgesinde yaşadığı 7–9. yüzyıllarda atıldığını savunur.

İkinci görüş, Manas'ın 9–11. yüzyıllar arasındaki Altay döneminde şekillendiğini ileri sürer. Üçüncü görüş ise destanın özellikle Kırgızların Cungarlarla mücadele ettiği 16–18. yüzyıllarda biçimlendiğini kabul eder (Yunusaliyev, 1958). Bu farklı görüşler, Manas'ın tek bir tarihsel dönemde ortaya çıkmış olmaktan ziyade uzun bir süreç içerisinde şekillenmiş olabileceğini göstermektedir.

Manas'ın bilimsel açıdan incelenmesi 19. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Bu süreç, Kuzey Kırgızlarının Rusya'ya katılmasının ardından bölgeye gelen araştırmacıların Kırgız kültürü ve sözlü edebiyatına yönelik ilgisinin artmasıyla hız kazanmıştır.

Kazak bilim insanı Şokan Velihanov, 1850'li yıllarda Sincan bölgesinde bulunduğu sırada Manas geleneğiyle karşılaşmış ve destanın "Kökötöy'ün Aşı" bölümünü kaydetmiştir. Bu kayıt, Manas'ın yazıya geçirilen en eski örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak Velihanov'un hazırladığı özgün Kırgızca metin günümüze ulaşmamıştır. Buna karşılık bölümün kısa bir Rusça özeti *Dzungarya Üzerine Notlar* adlı eserinde yayımlanmış, Rusça çevirisi ise arşivinde korunmuştur.

Manas'ın derlenmesi ve yazıya geçirilmesi açısından V. V. Radlov'un çalışmaları da önemli bir yere sahiptir. Radlov, 1861 ve 1869 yıllarında Kırgızlar arasında yaptığı araştırmalar sırasında destanın çeşitli bölümlerini Rus alfabesine dayalı bir yazım sistemiyle kaydetmiştir. Bu çalışmalarını 1885 yılında Kırgızca ve Almanca olarak yayımlamıştır. Böylece uzun yıllar boyunca sözlü gelenek içinde aktarılan Manas'ın önemli bölümleri yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. 20. yüzyılda Manas'ın derlenmesi ve yayımlanması daha sistemli bir hâle gelmiştir. Sovyet döneminde farklı manasçıların anlatımları yazıya geçirilmiş ve çeşitli tarihlerde yayımlanmıştır. Tınıbek'in anlatımı 1925 yılında ilk kez basılmış, daha sonraki yıllarda ise destanın farklı bölümleri yayımlanmaya devam etmiştir.

Sagımbay Orozbekov'un 180.000 dizeleik anlatımı 2015 yılında dokuz cilt hâlinde yayımlanmıştır. Çin'de yaşayan Kırgızlar arasında önemli bir yere sahip olan Cusup Mamay'ın anlatımı ise 18 cilt olarak yayımlanmıştır. Sayakbay Karalaev'in anlatımı da kapsamlı biçimde kaydedilmiş ve daha sonra kitaplaştırılmıştır.

Manas, yalnızca Manas adlı kahramanın hayatını ve mücadelelerini anlatan bir destan değildir. Destanda Kırgız toplumunun geçmişine, inançlarına, geleneklerine ve günlük yaşamına ilişkin pek çok unsur yer alır. Şokan Velihanov da Manas'ı Kırgızların mitlerini, atasözlerini, deyimlerini ve halk anlatılarını bir araya getiren geniş kapsamlı bir eser olarak değerlendirmiştir (Yunusaliyev, 1958).

Bu yönüyle destan, Kırgız toplumunun tarihsel ve kültürel yapısını anlamak açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Sayakbay Karalaev, Manas geleneğinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biridir. Olağanüstü hafızası ve anlatım gücü nedeniyle "20. yüzyılın Homeros'u" olarak anılan Karalaev, destanın gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. 1963 yılında Karalaev'in sesinden Manas ve Semetey bölümleri Kırgız Devlet Radyosu tarafından yaklaşık 45.000 metre uzunluğundaki ses bandına kaydedilmiştir. Bu kayıtlar, Manas'ın sözlü aktarım geleneğinin belgelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Manas geleneği aynı dönemde sinemaya da konu olmuştur. Yönetmen Bolotbek Şamşiev, 1965 yılında çektiği *Manasçı* adlı belgeselde Sayakbay Karalaev'in anlatıcılığına ve manasçılık geleneğine yer vermiştir. 1966 yılında ise Kırgız film stüdyosu tarafından yönetmen Melis Ubukeev'in (1935–1996) öncülüğünde *Büyük Manasçı* adlı deneysel belgesel hazırlanmıştır. Filmde özellikle destanın ikinci bölümü olan Semetey ele alınmıştır. Karalaev'in anlatımı 1968 yılında, 74 yaşındayken, bir kez daha ses bandına kaydedilmiştir.

Manas'ın farklı dönemlerde farklı manasçılar tarafından anlatılması, destanın canlı bir sözlü gelenek içerisinde geliştiğini göstermektedir. Her manasçı, destanın temel olay örgüsünü korurken kendi anlatım biçimini ve yaşadığı dönemin izlerini de esere yansıtmıştır. Bu nedenle Manas, yalnızca uzunluğu ve edebî özellikleriyle değil, Kırgız toplumunun tarihini, kültürünü ve ortak hafızasını kuşaktan kuşağa aktarması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Günümüzde de Manas, Kırgız kimliğinin en güçlü kültürel sembollerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

Manasçılık Geleneği

Manas destanının günümüze kadar ulaşmasında en önemli rolü *manasçılar* üstlenmiştir. Kırgız kültüründe destanı anlatan kişilere manasçı denir. Manasçılık, yalnızca güçlü bir hafızaya sahip olmayı veya uzun bir metni ezberlemeyi gerektiren bir uğraş değildir. Manasçının destanın bütününe kavraması, olayları ve kahramanları zihninde canlı tutması ve bunları her anlatımda kendi üslubuyla yeniden şekillendirmesi gerekir.

Manasçı, destanı kelimesi kelimesine ezberden anlatmaz. Destanın temel olaylarını, kahramanlarını ve olayların genel akışını bilir. Anlatım sırasında ise bu unsurları kendi anlatım gücüyle bir araya getirir. Ritim, ezgi, ses kullanımı ve doğaçlama yeteneği bu süreçte önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle aynı bölüm farklı manasçılar tarafından anlatıldığında anlatımın ayrıntıları değişebilir. Destanın kuşaktan kuşağa aktarılırken canlılığını korumasında bu özellik belirleyici olmuştur.

Kırgız geleneğinde ilk manasçı olarak Yraman'ın oğlu Yırçı kabul edilir. Yraman, Manas'ın kırk yiğidinden biridir. Rivayete göre Yırçı, Manas'ın kahramanlıklarını anlatan bir ağıt söylemiş ve bu ağıt zamanla Manas destanının başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Manasçılar arasında yaygın olan bu inanış, halk tarafından da benimsenmiştir (Bakchiev, 2018, s. 75).

Manas'ın günümüze ulaşan çok sayıda anlatımı bulunmaktadır. Yaklaşık 80 farklı varyantın olduğu bilinmektedir. Bunların bir bölümü yayımlanmış, bir bölümü ise Kırgızistan Ulusal Bilimler Akademisi'nde ve manasçıların ailelerinde korunmuştur.

Önemli manasçılar arasında Sagımbay Orozbekov (1867–1930), Akmat İrismendeev (1891–1966), Sayakbay Karalaev (1894–1971), Caksılık Sarıkov (1880–1934), Togolok Moldo (Bayımbet Abdırakhmanov) (1866–1942), Canıbay Kojekov (1869–1942), Bağış Sazanov (1878–1958), Şapak İrismendeev (1863–1956), Aktan Tınıbekov (1888–1951), Moldobasan Musulmankulov (1883–1961), Şaabay Azizov (1927–2004), Mambet Chokmorov (1876–1973), Almabek Toyçubekov (1888–1962), Kaaba Atabekov (1924–2008) ve Seydana Moldokeeva (1922–2006) bulunmaktadır.

Manasçılık geleneğinin aktarılmasında aile önemli bir yere sahiptir. Ancak geleneksel anlayışa göre insan doğuştan manasçı olmaz. Bunun yerine, manasçılık çoğu zaman aile içinde öğrenilir ve nesilden nesile aktarılır. Geçmişte manasçılık yapan kişilerin çocukları, torunları veya diğer yakınları bu geleneği devam ettirmiştir. Balyk ve oğlu Naimanbay; Tınıbek ve oğulları Aktan ile Sooronbay, yeğeni Baybağış; Toyçubek, kardeşi Dikanbay, oğlu Almabek ve torunu Kubanıçbek; Çoyuke, kardeşi Aziz ve oğlu Şaabay bu geleneğin aile içinde sürdürüldüğü örnekler arasındadır.

Bununla birlikte, manasçı olmayı yalnızca aileden gelen bir özellik olarak görmek doğru değildir. Kırgızların geleneksel inanışında, bir kişinin gelecekte manasçı olacağına ilişkin bazı özel işaretlerin ortaya çıkabileceğine inanılır. Bunların en önemlilerinden biri *arbak daaruu* olarak adlandırılır. Genellikle rüya veya görü şeklinde ortaya çıkan bu deneyim, kişinin manasçılık yoluna gireceğinin bir işareti olarak kabul edilir (Bakchiev, 2018, s. 76).

Manasçı adayı bu tür rüyalarda Manas'ı, onun yakınlarını veya geçmişte yaşamış manasçıların ruhlarını görebilir. Geleneksel inanışa göre bu kişiler, genç adaya gelecekte üstleneceği görev konusunda yol gösterir. Dolayısıyla bu rüyalar sıradan bir düşünce olarak değil, manasçı adayının yeteneğini ve gelecekteki rolünü ortaya koyan önemli bir deneyim olarak değerlendirilir.

Bu işaretleri görmezden gelmenin ise kişi veya ailesi açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğine inanılır. Bu anlayış, manasçılığın Kırgız kültüründe sıradan bir anlatıcılık mesleğinden daha farklı bir anlam taşıdığını göstermektedir.

Manasçı, yalnızca destanı bilen ve anlatan kişi değildir; aynı zamanda yüzyıllar boyunca sözlü olarak aktarılan bir kültürün taşıyıcısıdır. Güçlü hafıza, doğaçlama yeteneği, ezgi ve anlatım becerisiyle Manas'ı her kuşakta yeniden yaşatan manasçılar, destanın günümüze ulaşmasında temel bir rol oynamıştır.

Sayakbay Karalaev'in Manasçı Oluşu

Kırgızların manasçılık geleneğinde, bir kişinin destanı anlatmaya başlaması sıradan bir öğrenme süreci olarak görülmez. Manasçıların anlattıklarına göre bazı kişiler, rüyalar ve olağanüstü deneyimler aracılığıyla manasçılığa yönlendirilir. *Arbak daaruu* adı verilen bu durum, kişinin geçmişte yaşamış büyüklerin veya ölmüş manasçıların ruhlarıyla karşılaşması ve bunun sonucunda Manas'ı anlatmaya başlaması şeklinde açıklanır. Sayakbay Karalaev'in manasçı oluşuyla ilgili anlatısı da bu inanışın en bilinen örneklerinden biridir.

1894 yılında Isık Göl çevresindeki Ak-Ölöng köyünde doğan Sayakbay Karalaev, gençliğinin ilk yıllarında diğer köy çocuklarından farklı bir hayat sürmemiştir. Manasçılık konusunda herhangi bir eğitim almamış ve ileride destanın en önemli anlatıcılarından biri olacağını da düşünmemiştir. On yedi yaşındayken yaşadığı bir olay ise onun hayatında bir dönüm noktası olmuştur.

Karalaev'in anlattığına göre Ramazan ayında Koçkor taraflarına giderek ilahi ve türküler söylemiş, bu yolla para toplamıştır. O gün beklediğinden çok daha fazla para kazanmıştır. Akşam olunca geceyi geçirmek için ormana çekilmiş ve atını bağlamak üzere uygun bir yer aramıştır. O sırada uzaktan ışık veren bir otağ görmüş ve atını orada bulunan otağın yanına bağlamıştır.

Buradan sonra Karalaev'in anlattığı olay sıradan bir yolculuk hikâyesinden çıkar ve mistik bir nitelik kazanır. Otağın içinde kendisini Kanykei karşılar. Manas'ın eşi olarak bilinen Kanykei, onu bir şölenle ağırlar. Karalaev, karşılaştığı bu görkemli ortam karşısında kendisini yabancı ve mahcup hisseder. Yoksul bir köy genci olarak geldiği bu yerde gördüğü zenginlik ve ihtişam karşısında çekingen davranır.

Bir süre sonra ortam birden değişir. Şiddetli bir fırtına kopar ve savaşçıların bulunduğu büyük bir topluluk ortaya çıkar. Topluluğun başında Manas vardır. Onun yanında ise destanın en önemli kahramanlarından biri olan Bakay bulunur. Bakay, Karalaev'e yaklaşarak ağzına kum koyar ve bunun onun için bir sınav olduğunu söyler. Bu sınavın ardından sesinin açılacağını ve Manas'ın kahramanlıklarını anlatabileceğini bildirir.

Karalaev'in anlatısında kum önemli bir sembol olarak karşımıza çıkar. Ağzındaki kum önce onu zorlar, boğazını yakar ve nefes almasını güçleştirir. Ancak kumu yuttuktan sonra bu acı kaybolur ve yerini tatlı bir tada bırakır. Bakay daha sonra ona altı ay boyunca konuşamayacağını, bu sürenin sonunda ise güçlü bir sesle Manas'ı anlatmaya başlayacağını söyler.

Karalaev uyandığında gördüklerinin yalnızca bir rüyadan ibaret olmadığını düşünmesine yol açan bir olay yaşar. Ormandan çıktığında, yanında iki koyun bulunan bir çobanla karşılaşır. Rüyasında kendisine söylenenlerle bu karşılaşma arasında bağlantı kurar. O gün topladığı paranın tamamını çobana verir ve köylülerle birlikte yemek yer.

Sonraki altı ay Karalaev için oldukça zor geçer. Hastalanır, konuşamaz ve son derece sade koşullarda yaşar. Beslenmesini çoğunlukla bitki kökleri ve keçi etiyle sürdürür. Bu dönem, rüyasında kendisine bildirilen sınavın gerçekleştiği dönem olarak kabul edilir. Altı ayın sonunda ise beklenen değişiklik meydana gelir ve Karalaev'in sesi yeniden açılır.

Bundan sonra Karalaev Manas'ı anlatmaya başlar. Anlatma yeteneği giderek gelişir ve zamanla Kırgızların en tanınmış manasçılarından biri hâline gelir. Daha sonraki yıllarda 500.553 dizeyi kapsayan Manas anlatımıyla destanın en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir ve 20. yüzyılın "Homeros'u" şeklinde anılır.

Karalaev'in bu hikâyesi, manasçılık geleneğinde yeteneğin yalnızca çalışarak kazanılan bir beceri olarak görülmediğini gösterir. Geleneksel anlayışta manasçı, kendisine verilen bir görevi yerine getiren kişi olarak düşünülür. *Arbak daaruu* da bu görevin kişiye rüyalar ve olağanüstü deneyimler aracılığıyla bildirildiğine dair inancı ifade eder. Bu nedenle Karalaev'in yaşadığı olay, onun yalnızca Manas'ı öğrenmeye başlaması değil, aynı zamanda manasçılık kimliğini kazanması olarak değerlendirilir (Bakchiev, 2018, s. 76).

Arka Plan

12. yüzyılda Arap seyyah ve hekim Şerefeddin Tahir el-Mervezî, *Tabâ'ü'l-Hayevân* adlı eserinde Kırgız hükümdarının akşamları ozanları dinlediğinden söz eder. Ozanlar, çalgılar eşliğinde türküler söyler ve çeşitli hikâyeler anlatırlardı (Bakchiev, 2018, s. 83). Bu kayıt, Kırgızlar arasında ozanlık ve sözlü anlatıcılık geleneğinin Orta Çağ'a kadar uzandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Manas adına daha doğrudan yer veren kaynaklardan biri, Seyfeddin Aksikentî ve oğlu tarafından 1503 yılında kaleme alınan *Mecmû'u't-Tevârih* adlı eserdir. 16. yüzyıla kadar uzanan tarihî olayların anlatıldığı bu eserde Manas, gerçek bir kişi olarak ele alınır.

Eserde Toktamış Han'ın Manas'ın adına Manasiya adlı bir yerleşim kurduğu, Manas'ın Kalmuklara karşı savaştığı ve Coloy ile mücadele ettiği anlatılır. Bu bilgiler, Manas anlatısının en azından 14. yüzyılda şiirsel bir biçimde var olduğunu düşündürmektedir (Bakchiev, 2018, s. 40).

Manas'ın günümüze ulaşmasında sözlü gelenek belirleyici olmuş, ancak destanın geçirdiği tarihsel süreç her zaman sorunsuz ilerlememiştir. Özellikle Sovyet döneminde Manas, dönemin siyasi ve ideolojik anlayışının etkisi altında kalmıştır. Yüzyıllar boyunca halk arasında aktarılan destanın bazı bölümleri kısaltılmış, bazı kısımları çıkarılmış veya değiştirilmiştir. Üstelik bu müdahaleler çoğu zaman destanı anlatan manasçıların görüşleri alınmadan yapılmıştır (Bakchiev, 2018, s. 41).

Sovyet yönetimi özellikle destandaki dinî ve millî unsurlara karşı çıkmıştır. İslam ve Türk dünyasıyla ilgili ifadeler "Pan-İslamizm", "Pan-Türkizm", "gericilik" veya "milliyetçilik" olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle destanın bazı bölümlerinin ve ifadelerinin değiştirilmesi istenmiştir. Müdahaleler yalnızca içerikle sınırlı kalmamış, destanın dili ve bazı kavramların taşıdığı anlamlar da dönemin siyasi koşullarına göre değiştirilmiştir.

Sayakbay Karalaev'in anlatımı bu müdahalelerin dikkat çekici örneklerinden biridir. 1949 yılından sonra Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki ilişkilerin değişmesi üzerine, Karalaev'in anlatımında geçen "Çinli" ifadesinin "Kalmuk" olarak değiştirilmesi istenmiştir. Bu durum, Manas'ın anlatımının dönemin siyasi şartlarından nasıl etkilendiğini açıkça göstermektedir. Karalaev'den ayrıca destanı anlatırken Komünist Parti'yi övmesi istenmiş, ancak Karalaev bu talebe karşı çıkarak Manas'ın yaşadığı dönemde böyle bir partinin bulunmadığını belirtmiştir.

1980'li yılların ortalarında Sovyetler Birliği'nde başlayan siyasi ve toplumsal değişim, Manas'a yönelik bakışın da değişmesine yol açmıştır. Ocak 1986'da Kırgızistan Komünist Partisi'nin 18. Kongresi'nde konuşan Cengiz Aytmatov, Manas'ın dünya destan geleneğindeki önemine dikkat çekerek destanın bininci yılının kutlanmasını önermiştir. Bu öneri o dönemde hemen kabul edilmemiş olsa da Manas'ın yeniden değerlendirilmesi açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Kırgızistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Manas'ın toplumdaki konumu daha da güçlenmiştir. Sovyet döneminde siyasi müdahalelere maruz kalan destan, bağımsızlık sonrasında Kırgızların millî kimliğinin ve kültürel değerlerinin temel sembollerinden biri hâline gelmiştir. 1995 yılında Manas'ın bininci yılı büyük törenlerle kutlanmış ve bu kutlamalar Birleşmiş Milletler tarafından da desteklenmiştir.

Aynı yıl dönemin Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Manas'tan hareketle Kırgız toplumunun temel değerlerini ifade eden yedi ilke ortaya koymuştur. Bunlar; millî birlik, halklar arasında uyum, onur, çalışarak refaha ulaşma, insan sevgisi, doğayla uyum ve vatani koruma şeklinde sıralanmıştır. Böylece Manas, yalnızca geçmişten kalan bir destan olarak değil, bağımsız Kırgızistan'ın geleceğine yön veren kültürel bir kaynak olarak da ele alınmaya başlanmıştır.

Manas'ın uluslararası alandaki değeri de bağımsızlık sonrasında daha fazla öne çıkmıştır. 2013 yılında Manas, Semetey ve Seytek üçlemesi UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne alınmıştır. Bu gelişme, Manas geleneğinin Kırgız kültürü açısından taşıdığı önemin yanı sıra dünya kültür mirası içindeki yerinin de kabul edildiğini göstermektedir.

Manas'ın Kırgızistan'daki etkisi yalnızca edebiyat ve kültür alanıyla sınırlı değildir. Destanın ve başkahramanı Manas'ın adı ülkenin günlük hayatında ve kamusal alanında da önemli bir yere sahiptir. Kırgızistan bayrağındaki güneşin çevresinde bulunan kırk ışın, Manas'ın bir araya getirdiği kırk boyyla ilişkilendirilir. Ülkede havaalanı ve üniversite gibi önemli kurumların yanı sıra çeşitli yerleşim yerleri ve coğrafi oluşumlar da Manas'ın adını taşımaktadır. Manas'ın adı bir dağa ve 3349 numaralı asteroide de verilmiştir.

Kırgızistan'ın farklı bölgelerinde Manas'a adanmış çok sayıda heykel ve anıt bulunmaktadır. Bu eserlerde Manas çoğunlukla farklı toplulukları bir araya getiren ve onları ortak bir amaç etrafında birleştiren bir lider olarak tasvir edilir. Ona atfedilen "Kurama cıyıp curt kıldım" sözü de bu anlayışı açıkça ifade eder.

Bu söz, “Farklı insanları ve toplulukları bir araya getirip bir millet hâline getirdim.” şeklinde anlamlandırılabilir.

Bu yönüyle Manas, Kırgızlar için yalnızca geçmişten günümüze aktarılan uzun bir destan değildir. Manas, aynı zamanda toplumun ortak geçmişini, birlik düşüncesini ve millî kimliğini temsil eden güçlü bir kültürel semboldür. Destanın yüzyıllar boyunca manasçılar aracılığıyla yaşatılması ve bağımsızlık sonrasında yeniden güçlü bir biçimde sahiplenilmesi, onun Kırgız toplumundaki önemini koruduğunu göstermektedir.

KIŞILAR

Manas: Destanın başkahramanıdır. Kırgız boylarını bir araya getirerek onların birliğini sağlayan lider ve savaşçısıdır.

Kanıkey: Manas'ın eşidir. Manas'a her zaman destek olur ve Kırgız halkının yanında yer alır. Akıl, güç ve fedakârlığıyla destanın öne çıkan kadın karakterlerinden biridir.

Almambet: Manas'tan sonra destanın en güçlü kahramanlarından biridir. Manas'ın en yakın dostu ve savaş arkadaşlarından biri olarak onun yanında mücadele eder.

Çubak: Manas'ın kırk yiğidinden biridir. Manas'ın en güvendiği savaşçılardan biri olarak onun yanında yer alır.

Sırgak: Manas'ın kırk yiğidinden biridir. Savaşlarda Manas'ın yanında mücadele eder ve onun liderliğini destekler.

Koşoy: Bir aksakaldır. Yaşı, tecrübesi ve bilgeliğiyle Manas'a öğüt verir ve önemli konularda ona yol gösterir.

Bakay: Manas'ın en önemli danışmanlarından biridir. Savaş ve barış zamanlarında Manas'a akıl verir, kararlarında ona rehberlik eder.

Manas'ın kırk yiğidi: Manas'ın en sadık savaş arkadaşlarıdır. Savaşlarda onun yanında mücadele eder, Kırgızların birliğini korur ve Manas'a her durumda destek olurlar.

Konurbay: Manas'ın başlıca düşmanıdır. Destanın en önemli karşıt karakterlerinden biri olarak Manas'a karşı mücadele eder.

ÖZET

Manas, Altay'da dünyaya gelir. Daha çocukluk yıllarından itibaren olağanüstü gücü ve cesaretiyle dikkat çeker. Girdiği mücadelelerde düşmanlarını yenmeye başlayan Manas, zamanla etrafında kendisine bağlı yiğitleri toplar. Ailesi, onu düşmanlardan korumak ve gerçek kimliğini gizlemek için küçük yaşta ona “yaramaz çocuk” anlamına gelen bir ad verir. Ancak Manas büyüdükçe gerçek adını ve kimliğini yeniden kazanır.

Manas zamanla farklı yerlere dağılmış Kırgız boylarını bir araya getirir ve onları Ala-Too'ya götürür. Burada Kırgızlar düşman baskısından kurtularak daha güvenli ve özgür bir yaşam sürmeye başlar. Manas'ın gücü de giderek artar. Orta Asya'nın farklı bölgelerinde çeşitli han ve hükümdarlarla mücadele eder, onları yenerek hâkimiyet alanını genişletir.

Manas'ın hayatındaki önemli olaylardan biri Kanıkey ile evliliğidir. Kanıkey, Buhara hükümdarı Atemir Han'ın kızıdır. Manas onunla evlenmek için Buhara'ya gider. Ancak Kanıkey başlangıçta Manas'a kolayca boyun eğmez; onunla alay eder ve gururunu sınar. Aralarında yaşanan çeşitli karşılaşmaların ardından atları durdurmaya dayanan bir yarış yapılır. Manas bu mücadeleyi kazanır ve Kanıkey ile evlenir. Bu evlilik iki taraf arasındaki ilişkileri güçlendirir ve her iki aileye de büyük sevinç getirir.

Manas'ın hayatında ihanet de önemli bir yer tutar. Uzak akrabası Közkaman, düşmanların tarafına geçerek Manas'ı zehirlemeye çalışır. Manas, onun gerçek niyetini bilmeden Közkaman'ı iyi karşılar.

Ancak Kanıkey ondan şüphelenir. Zehirli içeceği Manas'a verilmesinin ardından Manas yere yığılır. Kanıkey ve sadık yiğitleri zamanında müdahale ederek onun hayatını kurtarır. Közkaman kaçır, ancak daha sonra Kırgızlar tarafından yenilgiye uğratılır.

Kökötöy'ün Aşı adı verilen büyük anma şöleninde Kırgızlarla Çinliler arasında bir anlaşmazlık çıkar. Anlaşmazlık kısa sürede büyük bir savaşa dönüşür. Manas, kırk yiğidinin başında savaşır ve düşmana karşı önemli bir zafer kazanır. Ancak yenilen Çinli komutan Konurbay mücadeleyi bırakmaz. Teslim olmuş gibi görünmesine rağmen Manas'tan intikam almak için gizlice plan yapmaya başlar.

Konurbay, Manas'ı açık bir savaşta yenemeyeceğini anlayınca hileye başvurur ve onu gizlice iki kez yaralar. Daha sonra Manas'ı ve kırk yiğidini ortadan kaldırmak için ünlü nişancı Kojojash'ı çağırır. Kojojash, Manas'ın birçok yiğidini öldürür ve onun çok sevdiği atı Akkula'yı da vurur. Bu saldırıda Manas'ın en yakın dostlarından Almambet de hayatını kaybeder. Yiğitlerinin çoğunu ve en yakın arkadaşını kaybeden Manas, ağır yaralı ve bitkin bir hâlde kalır.

Manas daha sonra Talas'a, kendi yurduna götürülür. Yaraları giderek ağırlaşır ve gücünü kaybeder. Kanıkey onun durumunu gördüğünde yaşananları öğrenir. Bunun üzerine halkı bir araya getirir ve Manas'ın kahramanlığını yaşatmak için büyük bir türbe yaptırılmasını emreder.

Manas, ölüm döşeğinde oğlu Semetey'i Kanıkey'e emanet eder. Semetey'in güvenli bir şekilde büyütülmesi için Buhara'ya götürülmesini ve zamanı geldiğinde babasının mirasını devralmasını ister. Böylece Manas'ın bıraktığı miras, oğlu Semetey üzerinden devam eder.

OLAYLAR

Manas'ın doğumu

Manas'ın Ataları Karakan'dan sonra Oğuz Han gelir. Han Alança'nın soyundan ise Baygur ve Uygur dünyaya gelir. Babur Han'ın oğlu Töbey'dir. Töbey'in oğlu Kogoy'un ise Nogoy, Şıgay ve Çıyır adında üç oğlu vardır. Nogoy'un oğulları Orozdü, Üsön, Bay ve Cakıp'tır. Çıyır'ın ölümünden sonra eşi Şakan dul kalır ve Çıyır'dı adıyla anılmaya başlar. Cakıp onunla evlenir. Ayrıca Çayan'ın kızı Bakdoolot'u da eş olarak alır. Ancak Cakıp'ın çocuğu olmaz. Zenginlik ve bolluk içinde yaşamasına rağmen evinin boş olması onu derinden üzer. Soyunu sürdürecekt ve adını yaşatacak bir evladının olmamasından yakınır. Sonunda üzüntü içinde Allah'a yönelir ve kendisinden geriye kalacak bir evlat ister.

Cakıp, Çıyır'dı ve Bakdoolot'un Üç Rüyası Cakıp, Çıyır'dı ve Bakdoolot, kendilerine zenginlik, çocuk ve gelecekte büyük bir şöhret vaat eden güçlü rüyalar görür. Bu rüyalarda aynı zamanda açgözlülüktен ve kuşkudan uzak durmaları gerektiğine dair uyarılar da vardır. Çıyır'dı, bir çocuk sahibi olabilmek için çok sayıda at kurban etmek ister. Ancak Cakıp buna karşı çıkar ve kaderin aşırılıkla değil, Allah'ın takdiriyle gerçekleşeceğini söyler. Daha sonra bu rüyalar büyük bir toplantıda yeniden anlatılır. Aksakallar, rüyaları gelecekte dünyaya gelecek güçlü bir oğlun işareti olarak yorumlar ve aileye dua eder. Sürgün, sıkıntı ve uzun yıllar süren çocuksuzluğa rağmen Cakıp insanların bir arada tutar, sabırla ve dua ederek yaşamını sürdürür. Sonunda Çıyır'dı hamile kalır. Güçlü bir çocuğun habercisi olarak kaplanın yüreğini ister. Cakıp ise sessizce bekler ve kaderine güvenir.

Aslan Gibi Bir Çocuk Çıyır'dı'nın doğumu uzun ve korku dolu geçer. Günler ve geceler boyunca çığlıkları duyulur. Cakıp hayvanlar kurban eder, yardım için insanları çağırır ve Allah'tan merhamet diler. Evde korku ve umut iç içe yaşanırken sonunda bir erkek çocuk dünyaya gelir. Çocuk o kadar iri ve güçlüdür ki neredeyse on beş yaşında bir delikanlıyı andırır. Geniş omuzları, güçlü göğsü, kalın kolları ve bacakları onun olağanüstü olduğunu gösterir. Yumrukları sımsıkı kapalıdır; sesi bütün evi dolduracak kadar gürdür ve çok miktarda süt emer. Annesinin göğsüne tutunduğunda büyük bir güçle kavrar; sütünü hızla emerken nefesi sakinleşir ve bedeni canlılıkla dolar. Evdeki kadınlar sessizleşir; aslanı andıran bu çocuğun büyük bir kahraman olarak şekillenen kaderini hissederler.

Çocuğun Doğumu ve Adının Konulması Çocuğun doğduğu haberi Cakıp'a ulaşır. Yıllardır taşıdığı üzüntü bir anda sevince dönüşür ve gözlerinden yaşlar süzülür. Oğlunu kucağına aldığı anda onun güçlü göğsünü ve cesur bakışlarını görür. Karşısında yalnızca bir çocuk değil, halkı ve geleceği için büyük bir umut olduğunu hisseder.

Bu sevinci kutlamak için Cakıp büyük bir toy düzenler. Altay, Kara-Şaar, Kaşgar, Taşkent ve uzak diyarlardan akrabalarını ve halkı davet eder. Yemekler verilir, hediyeler dağıtılır; at, koyun ve altın ödülleri hazırlanır. At yarışları ve güreşler düzenlenir, bozkırda büyük bir şenlik yaşanır.

Kazak, Kırgız ve Katagan boylarının bilge aksakalları bir araya gelerek çocuğa verilecek isim üzerinde düşünür. Sonunda gezgin bir derviş, bu kutsal kişi, çocuğa Manas adını verir. Halk bu ismi sevinçle karşılar ve çocuğun ileride güçlü bir kahraman olacağına inanır.

Manas'ın Çocukluğu Manas sekiz yaşına geldiğinde Cakıp, onu sürülere bakması için çoban Oşpur'a emanet eder. Cesur, zeki ve korkusuz olan Manas kısa sürede görevini öğrenir ve becerisiyle köylüleri şaşırtır. Kurtları sürüden uzaklaştırır, hayvanları hırsızlara karşı korur; kendisiyle alay eden veya ona meydan okuyan çocukların da karşısında durur. Manas daha çocuk yaşta korkusuzca önderlik eder, hayvanları ve köyü korur. Düşmanla karşılaştığında en önde savaşır, düşmanların başındaki kişileri yere serer ve savaşçılarını dağıtır. Bu davranışlarıyla aksakalların saygısını kazanır; cesareti, zekâsı ve liderlik özellikleri daha çocukken kendini gösterir.

Manas'ın Savaşları ve Liderliği Kalmuk akıncıları hayvanları ve kadınları kaçırdığında Cakıp ile genç Manas, yüzlerce kişiyi yanlarına alarak düşmanın peşine düşer. Düşmanı yenerek kaçırılanları ve ele geçirilen malları geri alırlar. Savaşta ölenleri de onurlandırır.

Daha sonra Manas, Çinli savaşçı Neskara ile karşı karşıya gelir. Düşmanlarını teke tek mücadelelerde yenerek esirleri kurtarır ve düzeni yeniden sağlar. Böylece hem korkusuz bir savaşçı hem de bilge bir lider olarak ün kazanır.

Altay Dağları'na düzenlenen bir seferde Manas, adamları için atları, silahları ve erzakları hazırlar. Batıl inançlara kapılmadan hareket eder ve güçlü Nooker'ın karşısına çıkar. Yapılan savaşta Nooker'ı yener. Cesareti, savaş stratejisi ve adaletli tutumuyla yiğitlerini bir arada tutar; onların saygısını ve bağlılığını kazanarak halkının güvenliğini sağlar.

Manas'ın Han İlan Edilmesi Savaştan dönen Manas'ı babası Cakıp ve aksakallar karşılar. Manas, Kırgız, Kazak, Nogay, Kıpçak, Moğol, Mançu ve diğer boyların önderlerini bir araya getirerek topraklarını, sürülerini ve ailelerini nasıl koruyacaklarını konuşur. Batıl inançları reddeder; cesaretin, aklın ve birliğin önemini vurgular. Bunun ardından Cakıp, büyük bir tören düzenleyerek Manas'ı han ilan eder. Tören boyunca çeşitli gelenekler yerine getirilir, hediyeler verilir ve büyük sofralar kurulur. Manas'ın ordusu toprakların güvenliğini sağlar ve halk ona bağlılık sözü verir. Böylece bozkıra yeniden huzur gelir. Manas'ın cesaretini ve bilgeliğini onurlandırmak için dokuz gün süren büyük bir şölen düzenlenir. Altay'dan, Kangay'dan (Moğolistan) ve çevre bölgelerden gelen boylar Manas'ın hâkimiyetini tanır. Manas artık yalnızca güçlü bir savaşçı değil, boyları bir araya getiren ve halkına yol gösteren bilge bir lider olarak öne çıkar.

Göç

Büyük Kırgız Göçü Cakıp ve aksakalların öncülüğünde Manas, Kırgız, Kazak, Nogay, Kıpçak, Moğol ve diğer boyları bir araya getirerek Altay'dan Orta Asya'ya doğru göç eder. Çinli akıncıların saldırılarından halkını korumak için göçe öncülük eden Manas, savaşçıları, atları ve erzakı düzenler; okçuları, mızrakçıları ve atlıları savaşa hazırlar.

Manas, Kara-Şaar hükümdarı Tekes Han'a karşı sefere çıkar. Manas'ın cesareti ve savaş düzeni, ordusuna güç verir. Gözcüler geçilecek yolları belirler, müttefikler de kendi ordularını toplar. Tekes Han büyü kullanarak Manas'ın ilerleyişini durdurmaya çalışır, ancak aksakal Bakay buna engel olur. Manas'ın ordusu şehri ele geçirir ve Tekes Han ölür. Manas, şehir halkını bağışlayarak Tekes'in kardeşi Teyiş'i hükümdar yapar. Bu zafer, Kırgızların atalarından kalan topraklarına yeniden kavuşmasını, birliklerini ve onurlarını yeniden kazanmasını sağlar.

Teyiş Han'ın Aşında Manas ve Kız Saykal Teyiş Han'ın büyük aşında bozkır binlerce savaşçı ve atla dolar. On yedi yaşındaki savaşçı kız Saykal, kendisine hediye edilen altın renkli atına binerek meydana çıkar. Elinde mızrağı, kalkanı hazırdır ve büyük bir cesaretle Manas'ın karşısına çıkar.

İkisi bütün güçleriyle savaşır. Mızraklar çarpışır, kalkanlara vuran silahlardan kıvılcımlar çıkar. Atların ayakları altında toz yükselir, sancaklar dalgalanır. Kalabalık, mücadeleyi hayranlıkla izler. Saykal büyük bir cesaretle savaşır ve mücadele boyunca geri adım atmaz, ancak sonunda Manas üstün gelir. Bu düello

zamanla bir destan hâline gelir ve Kırgız, Kazak ve Kalmuk topraklarında anlatılır. Böylece mücadele, cesaretin, savaşçılığın ve yılmaz bir ruhun simgesi olarak hatırlanır.

Manas'ın Savaşları ve Zaferleri Hain Kultang, Orgo Han'a Tekes ile Kuyas'ın öldüğünü ve Manas'ın Altay'dan ilerlediğini haber verir. Bunun üzerine Orgo Han büyük bir ordu toplar. Araal ve Karkira ovalarında savaş başlar. Dev yapılı Atan, Kırgızlara meydan okur, ancak kılık değiştirerek savaşan Koyuş tarafından öldürülür. Manas, Orgo Han'ı öldürerek ordusunu dağıtır ve Çuy Vadisi'nin yolunu açar. Kökçö ve Aydarkan ile birlikte şehri ele geçirerek halkını bir araya getirir. Andican hükümdarı Alöke Han da Manas'ın karşısında yenilir. Manas, dört yüz bin savaşçıyla onun üzerine yürür ve Alöke Han teslim olarak rehineler verir. Daha sonra Şooruk Han saldırır, ancak Manas onu da yener. Manas, Akılay ile evlenir ve kırk gün süren bir kutlama yapılır. Alöke Han ise Çin'e doğru kaçmak zorunda kalır ve oğlu Konurbay'ı geride bırakır.

Almambet'in Kaderi Çin'in önemli hanlarından Soorondyk'ın oğlu Almambet, küçük yaşlardan itibaren zekâsı, cesareti ve adalet duygusuyla öne çıkar. On dört yaşına geldiğinde babasının görevlerini üstlenir. Ancak toplumdaki acımasız geleneklere karşı çıkar ve Manas'ı aramaya karar verir. Halkından ayrıldıktan sonra Kökçö ile karşılaşır ve İslam'ı öğrenir. Hayatına yönelik suikast girişimlerinden kurtularak yoluna devam eder. Kazak topraklarında da kabul görmeyen Almambet, sonunda Kırgızlara yönlendirilir. Burada Aruuke ile evlenir ve Manas'ın en yakın yiğitlerinden biri olur. Manas'ın güvenini kazanan Almambet, büyük sefere de katılır. Kendisine verilen görevleri sadakatle yerine getirir ve savaş meydanındaki ustalığıyla cesaretini ve liderlik yeteneğini gösterir.

Almambet'in Manas'a Katılması Manas bir gece rüyasında birbirine dolanan yolları ve görkemli bir kılıcı görür. Kılıcı sınamak için bir taşla vurur ve taşı ikiye böler. Ardından bir leoparın önünde eğildiğini, sonra da sihirli bir kuşa dönüştüğünü görür. Bu rüya, onun ileride büyük bir kahraman olacağına işaret eder. Manas altmış bir yiğidini çağırır ve kırk gün süren büyük bir toy düzenler. Boylar da bu işaretleri uğurlu sayarak Manas'ı onurlandırır. Şafak sökerken Manas, Akkelte adlı atına binerek kırk yiğidiyle birlikte yola çıkar. Avcılıkta ve savaşta gösterdiği üstün beceriyle kendini kanıtlar. Sürgün yıllarından yorgun düşen Almambet ise Çuy üzerinden ilerleyerek Manas'ın yanına ulaşır. Yol boyunca karşısına çıkan tehlikeleri aşar. Manas, Almambet'i kendisine katılan değerli bir yoldaş olarak kabul eder. Onun gelişi için sekiz boyun katıldığı büyük bir toy düzenlenir. Bilge bir gelinle yapılan evlilikle birlikte bu buluşma büyük bir sevinç içinde kutlanır.

Manas'ın Evliliği

Düğün Yolculuğu Manas otuz yaşına gelmesine rağmen hâlâ evlenmemiş olmaktan yakınır ve bu durumu babası Cakıp'a anlatır. Sahip olduğu zenginlikten ve kazandığı zaferlerden söz eder; Karabork'u ele geçirdiğini, Akılay'ı aldığını hatırlatır. Oğlunun isteğini anlayan Cakıp, uygun bir eş bulmak için araştırmaya başlar ve sonunda Buhara Hanı Atemir'in kızı Sanirabiga'yı bulur. Ancak Atemir Han kızının karşılığında yüksek bir başlık parası ister.

Manas bir av sırasında rüya görür. Rüyasında bir kadının kucağında dolunay görür. Bakay bu rüyayı, Manas'ın bilge bir kadınla evleneceğine ve ondan oğulları olacağına yorar. Bunun üzerine Manas çok sayıda hayvan ve değerli armağan hazırlatır. On iki bin kişilik büyük bir kabileyle Buhara'ya doğru yola çıkar. Kafilede kırk bin savaşçı, aksakallar ve müzisyenler de vardır. Şehre vardıklarında davullar çalar. Elçiler Atemir Han'la görüşerek gelişlerinin savaş için değil, evlilik için olduğunu anlatır ve böylece ortamı yatıştırırlar.

Manas'ın Sanirabiga ile Karşılaşması Gelin kafiləsi şehre otuz bin koyun, üç bin at, dokuz yüz sığır ve çok sayıda deveyle girer. Herkes getirilen sürülere ve zenginliğe yönelirken Manas kendisine gereken ilginin gösterilmediğini düşünür ve bunu bir hakaret olarak görür. Bunun üzerine gelini görmek için Acybay'ı gönderir. Acybay, Sanirabiga'nın sarayına girer. Manas da onun ardından gelir ve Sanirabiga'yı almak istediğini açıkça söyler. Altınlarını, gümüşlerini ve getirdiği hayvanları gösterir. Sanirabiga ise hançerini çekerek Manas'a saldırır ve kolunu hafifçe yaralar. Manas da karşılık verir. Buna rağmen Sanirabiga cesaretinden vazgeçmez. Gerilim büyüyünce savaşçılar toplanır. Bunun üzerine Bakay ve Kökötöy araya girerek Manas'ı durdurur. Böylece hem onur ve adalet korunur hem de Sanirabiga'nın cesareti göz ardı edilmez.

Düğünlerin Yapılması Barışı sağlamak isteyen Atemir Han, Manas ile kırk yiğidini ağırlar. Ancak ilk başta hiç kimse saraya girmeye cesaret edemez. İki gün sonra Sanirabiga kendi isteğiyle Manas'ın yanına gelir,

ondan özür diler ve onu sakinleştirir. Ardından düğünler yapılır. Manas, Sanirabiga ile evlenir; Almambet, Aruuke ile evlenir. Kırk yiğidin her biri de birer gelin alır. Kırk bir kadının katıldığı kırk günlük büyük bir şölen düzenlenir. Şölenin ardından aileler onur içinde kendi yurtlarına döner. Sanirabiga, Manas'la evlendikten sonra Kırgızlar arasında Kanıkey adıyla anılmaya başlar. Bu ad, "hanın evli eşi" anlamına gelir ve onun toplum içindeki yeni konumunu ifade eder.

Kozkamanlar

Kozkamanların Yurda Dönüşü Çinliler Kırgızları yenip Nogoy Han'ın çocuklarını farklı yerlere dağıttığında, yirmi dört yaşındaki Uson da Çin topraklarına gönderilir. Eşi doğum sırasında hayatını kaybedince oğlu Kokçokoz'u tek başına büyütür. Geçimini buğday yetiştirerek sağlar. Daha sonra Subay adlı Kalmuk bir kadınla evlenir ve bu evlilikten Çagalday, Arbalday, Dorbodoy, Agaldai, Begaldai ve Togoldoy adlı altı oğlu olur. Zamanla Uson, Kozkaman adıyla tanınmaya başlar. Yetmiş dört yaşına geldiğinde, yeğeni Manas'ın atalarının topraklarını yeniden ele geçirdiğini öğrenir. Bunun üzerine oğulları ve Kokçokoz ile birlikte halkına dönmek için yola çıkar. Altayları ve İle Nehri'ni geçerek yolculuğuna devam eder. Amacı halkına yeniden kavuşmak ve gelecek kuşakla birlikte topraklarını savunmaktır.

Kozkamanların Manas'a Katılması Manas, Doğu Kazakistan'daki Tarbagatay bölgesinde avlanırken yorgun bir kabileyle karşılaşır. Kabileye Nogoy Han'ın oğlu Uson önderlik etmektedir. Uson ve beraberindekiler, Jakıp'ın soyunun bulunduğu bölgeye doğru ilerlemektedir. Manas onları Kara-Tal'da karşılar ve onurlarına büyük bir şölen düzenler. Keçi, geyik ve kısrak eti ikram eder; ayrıca onlara atlar ve sürüler hediye eder. Ardından müttefiklerini toplayarak Afgan seferi için hazırlıklara başlar. Şölen sırasında Kanıkey, konukları karşılamak için hayvanlar kestirir. Akılay ise gelen misafirleri eleştirir, ancak daha sonra sakinleştirilir. Karabörk'ün çabalarıyla Kozkamanların gönlü kazanılır. Manas, onlara Kırgız kıyafetleri giydirir ve eski Kalmuk kıyafetlerini yaktırır. Ancak Kozkamanlar bunu bir onur göstergesi olarak değil, kendilerine yapılmış bir hakaret olarak görür. Bunun üzerine Manas'a karşı kin beslemeye ve ona karşı plan yapmaya başlarlar. Kanıkey, Manas'ı bu konuda uyarır, ancak Manas bu uyarıyı dikkate almaz.

Tulku ile Çatışma Manas, Afgan Hanı Tulku'nun Katagan ve Teyiş boylarına zulmettiğini ve Katagan Hanı'nın oğlu Alike'yi öldürdüğünü öğrenir. Bunun üzerine Tulku'nun üzerine yürür. Manas bölgeye yaklaşırken Kogos adlı hilekâr bir kişi, Kokotoy'un en küçük oğlu Bokmurun'u kaçırmış. Bunun üzerine Manas'ın adamları Tulku'nun altı adamını, aralarında kardeşi Akun'un da bulunduğu kişileri esir alır. Tulku bunun üzerine büyük bir ordu toplar ve Manas'la savaşı. Manas, Akun'un bilgeliğinden ve cesaretinden etkilenince savaşı durdurur ve onunla ittifak kurar. Tulku'yu yönetimden uzaklaştırarak Akun'u onun yerine geçirir. Ardından iki taraf arasındaki bağı güçlendirmek amacıyla çocuklarının ileride evlenmesini kararlaştırır. Bu sırada Bokmurun, Tulku'nun kızı Kanyşay'a âşık olur. Yapılan görüşmelerin ardından Manas, Kanyşay için dört bin at başlık verir ve Bokmurun ile Kanyşay evlenir.

Manas'ın Talas'a Gidişi Manas'ın Talas'a gitmeye hazırlandığı sırada Şıgay'ın oğlu Çapak, Konurbay'la birlikte onun önünü kesmek için bir plan kurar. Çapak, aksakallara hakaret eder ve Çinli misafirlerin getirilmesini ister. Bu davranışlarıyla Manas'a karşı çıkar. Ancak Bayciğit ve aksakallar Manas'ın yanında durur. Manas, Kanıkey ve sadık adamlarından Bakay'la birlikte Çapak'ın karşısına çıkar. Çatışma sırasında Kokçokoz'un zamanında yaptığı saldırı Çapak'ın ölümüne yol açar. Bunun ardından Manas, Talas'a doğru yoluna devam eder. Talas'a vardığında hayatını kaybedenler için törenler düzenlenir. Ardından şölenler yapılır, çeşitli oyunlar oynanır. Manas burada halkını yeniden düzenler ve çevredeki boylarla ilişkilerini güçlendirir. Almambet'in tavsiyesiyle Aygân Han'ı yener ve Altınay'ı alır. Daha sonra Almambet ve Sırgak'la arasındaki anlaşmazlıkları giderir ve yeniden birlikte hareket etmeye başlar.

Kozkamanların At-Başı'na Gönderilmesi Uson'un oğlu Kokçokoz bir gün gizlice Manas'ın sarayına gelir. Endişeliymiş gibi davranarak Manas'la konuşur. Manas onu iyi karşılar, yemek ikram eder ve güzel sözler söyler. Kokçokoz ise Manas'ın bu yakınlığını onun kendilerinden çekindiği şeklinde yorumlar. Kokçokoz, yaşadıkları yerde havanın çok sıcak olduğundan yakını ve daha serin, uzak bir dağlık bölgeye taşınmak istediklerini söyler. Manas, onun gerçek niyetinden habersizdir. Aksakallara danıştıktan sonra bu isteğini kabul eder. Kozkamanların yanına iyi adamlar verir, hayvan sürülerini artırır ve onları At-Başı bölgesine yerleştirir.

At-Başı'nın havası serin, toprakları ise verimlidir. Ancak bölge Kalmuk topraklarına yakındır. Kozkamanlar buraya yerleştikten sonra kendi aralarında sevinir ve At-Başı'nı Manas'a karşı güç toplamak için uygun bir yer olarak görürler.

Kozkamanların Zehirli Ziyafeti At-Başı'na yerleştikten sonra Kozkamanlar Manas'ı öldürmek için hazırlıklara girer. Kaşgar'dan getirilen otlardan zehir hazırlar ve Manas ile kırk yiğidini bir ziyafete davet ederler. Manas, Kozkamanlara güvendiği için daveti kabul eder. Almambet ise bu davete katılmak konusunda tereddüt eder. Kozkamanlar onları hazırladıkları evlere götürür ve zehirli yemekleri ikram eder. Yemeğin ardından Manas'ın gücü tükenmeye başlar. Kendini kötü hisseden Manas, eşlerini ve yanındaki yiğitleri düşünerek yakını. Bozuul, daha önce Mengdibay'ın yaptığı uyarıyı hatırlar. Sarhoş numarası yaparak atların yanında kalır. Kozkamanlar başka bir mesele yüzünden kendi aralarında tartışmaya başladığında Bozuul fırsatı değerlendirir. Manas'ı alıp Ak-Kula'ya bindirir ve oradan uzaklaşır. Kaçış sırasında Manas'a bir ok isabet eder. Buna rağmen hayatta kalır. Bozuul'la birlikte tarlaları ve tepeleri aşarak Kozkamanların elinden kurtulur.

Manas'ın Başına Gelenler Manas'ın kaçmasının ardından Kokçoköz, kırk casus ve haberci gönderir, ancak hepsi öldürülür. Bunun üzerine halkını toplar ve Talas'a göç etmek için hazırlıklara başlar. Manas'ın öldüğü yönünde sahte bir haber yayar ve bu haberi inandırıcı göstermek için Mazake'yi de kullanır. Sırgak ve Serek ise Manas'ı nehir kenarında bulur, yaralarını tedavi eder ve su içmesine yardım eder. Kanıkey, gördüğü kötü bir rüyanın ardından Manas'ın başına bir şey geldiğini düşünür. Hazinelerini ve değerli eşyalarını gizli bir mağaraya saklar, ancak Bakay'ın geride kaldığını bilmez. Kokçoköz ise akrabalık iddiasında bulunarak Manas'ın sürülerine el koyar ve Kanıkey'in kendisiyle evlenmesini ister. Böylece hileyle gücünü sağlamlaştırmaya çalışır.

Kanıkey'in Zekâsı Kanıkey, gördüğü rüyayı hatırlayarak Kokçoköz'e onunla evleneceğini söyler. Ancak bunu yalnızca onu oyalamak için yapar; günlerce, aylarca, hatta yıllarca bekleyebileceğini söyler. Bu sırada gizlice bir haberci göndererek Manas'ın mal varlığını ve ailesini korumaya çalışır. Bozkırda yaralı hâlde bulunan Manas'a bir kaplan yardım eder. Bir leopar ona yol gösterir, bir ayı da yardımına yetişir. Şifalı otlarla tedavi edilen Manas sonunda iyileşir. Ardından Sırgak ve Serek ile birlikte atlarına binerek kırk yiğidiyle yeniden buluşmak üzere yola çıkar. Kokçoköz sabırsızlanır ve Mazake'yi Kanıkey'i zorlaması için gönderir, ancak Kanıkey yine de kabul etmez. Öfkelenen Kokçoköz, Kanıkey'in sarayına baskın düzenler; yiyecekleri ve hayvanları alır, Kanıkey'e kötü davranır. Böylece Manas'ın yokluğunda gerçek yüzünü ortaya koyar.

Manas'ın Geri Dönüşü Manas, günler, aylar, hatta yıllar süren mücadelelerin ardından kırk yiğidini bulur ve onları yeniden toparlar. Yeniden bir araya gelen yiğitler atlarına binerek sevinç içinde halkın yanına döner. Bu sırada Kozkaman'ın oğulları Manas'ın servetine ve eşlerine el koymak için plan yapar ve Taldı-Suu çevresinde evler kurmaya başlar. Ancak Manas tam zamanında gelir. Begalday onları uyarır, fakat korku ve öfke kavgaya dönüşür. Bıçaklarla çarpışır ve çok sayıda kişi ölür. Halk bu mücadeleyi şaşkınlıkla izler ve sonunda Manas'ın güvende olduğunu görerek sevinir. Manas'ın topluluğu yeniden bir araya gelir ve huzur geri döner.

Kökötöy'ün Aşı Taşkent Hanı Kökötöy ağır hastalanınca son isteğini Baymırza'ya emanet eder. Oğlu Bokmurun'un büyük bir aş, yani ölen kişinin ardından onun adına düzenlenen büyük bir anma ve şölen töreni düzenlemesini, ailelerinin mal varlığını korumasını, Manas'a danışmasını ve ailelerinin adını onurlandırmasını ister. Kökötöy'ün ölümünden sonra Bokmurun, Manas'ın tavsiyelerine uyarak Uç-Bulak'ta kırk gün sürecek büyük bir aş hazırlamaya başlar. Üç yüz bin hane davet edilir. Doksan bin genç ateş yakmak ve odun hazırlamakla görevlendirilir. Hazırlıklar bir yıl boyunca sürer. Manas bu sırada avda olduğu için gerginlik artar. Sonunda Manas geri döner, sorumluluğu üstlenir ve kırk yiğidiyle birlikte aşın yapıldığı yere gelir. Bokmurun onu saygıyla karşılar. Aksakallar ise geç kaldığı için onu uyarır. Kanıkey, aşın düzeni içinde yapılmasını sağlamak üzere Koshoy'u görevlendirir. Böylece Kökötöy'ün son isteğinin yerine getirilmesi ve adının onurlandırılması sağlanır.

Kökötöy'ün Aşında Çıkan Kavg Aş sırasında Kalmuk savaşçısı Coloy, ocaktaki kemikli etlerden birini alıp yer. Bu davranışı büyük bir terbiyesizlik ve saygısızlık olarak karşılanır. Ardından Bokmurun'un değerli atı Maanyker'e göz diker. Çinli savaşçı Konurbay ise Bokmurun'u tehdit ederek atı kendisine vermesini

ister. Manas, atı verilerse bunun daha büyük bir kavgaya yol açacağını anlar. Hemen atına binerek ileri atılır ve Coloy ile Konurbay'ın adamlarını dağıtır. Komşular ve müttefikler araya girerek kan dökülmesini önler. Konurbay paniğe kapılır ve Algara adlı atına binerek tek başına kaçır. Diğerleri ise ne yapacağını bilemeden kalır. Manas'ın kararlı davranışı sayesinde aşın düzeni ve güvenliği yeniden sağlanır. Böylece kimsenin Manas'a meydan okuyamayacağı ve halkına ait olana el koyamayacağı anlaşılır. Konuklar temkinli olsa da kutlamalar yeniden devam eder.

Manas'ın Aşı Yönetmesi Manas, Kökötöy'ün mavi sancağını diker, at yarışını düzenler ve altı bin yardımcının hazırladığı yollarda altmış biniciyi yönlendirir. Urbu onunla alay eder, ancak Koshoy ortamı sakinleştirir. Manas altı gün boyunca yarışları yönetir ve ödülleri adil bir şekilde dağıtır. Bu sırada aş dualar, yemekler ve hayır duaları eşliğinde devam eder. Ardından güreşler ve at yarışları yapılır. Koshoy ve Chynoonchuk galip gelir, Manas ise Konurbay'ı atından düşürür. Büyük yarışta Akkula ve Archatoru adlı atlar engelleri aşarak rakiplerini geride bırakır. Coloy ve Konurbay zor durumda kalırken Chubak saldırganın üzerine yürür. Altmış ödül atı yarışa doğru ilerler. Manas ve Koshoy düzeni korur, adaleti sağlar ve Kırgızların becerisini, gücünü ve liderliğini ortaya koyar.

Ödül Atlarının Peşinden Yarışın ardından Konurbay ile Kalmuklar ve Çinliler, ödül olarak verilen Akkula ve Chalkuyruk adlı atları alıp uzaklaşır. Toştuk ve Bokmurun peşlerine düşer; Manas da onlara katılarak kaçırılan hayvanları geri almaya karar verir. Coloy ve köylüleri onları karşılamak için Kurdum Nehri yakınlarında konaklar. Kalmuklar ve Çinliler ise önlerinde kurulmuş olan pusudan habersiz, hayvanları dikkatle Kulca'ya doğru sürer. Konurbay ve adamları savaşmak için toplanır, ancak Bokmurun Konurbay'ı yaralayınca Konurbay kaçmak zorunda kalır. Manas ve kırk yiğidi peşlerine düşerek düşmanların çoğunu bozguna uğratar. Coloy'un köyünün önüne gelen Manas, köyü yok etmekle tehdit eder. Ancak Koshoy köylülerin bağışlanmasını ister ve saldırı sona erer.

Büyük Savaşın Başlaması Kökötöy'ün anma aşında bazı hanlar Manas'ın davranışlarını kendilerine yapılmış bir hakaret olarak görür, ancak Koshoy onları sakinleştirerek bu meseleyi daha sonra ele alacağını söyler. Bir yıl geçer ve on üç han bir araya gelerek Koshoy'a baskı yapar, fakat Koshoy onları geri çevirir. Yedi han onun sözünü dinler, diğerleri ise gizlice Manas'tan intikam almak için plan yapar ve onu misafir olarak çağırıp tuzağa düşürmeye karar verir. Manas ise onlara bütün güçleriyle gelmeleri için meydan okur. Belirlenen gün hanlar gelir. İlk olarak Jamgyrchy yedi yüz bin adamıyla gelir. Toştuk'u Almambet karşılar, Urbu'nun karşısına ise Sırgak çıkar. Diğer hanlar da sırayla gelir. Manas hepsini konuk eder, aşın düzenini yönetir ve gelenleri görkemli bir şekilde karşılar. Böylece gücünü, savaşçılığını ve ağırlıklılığını gösterir.

Pekin'e Doğru

Pekin Yolunda Manas, gelen hanların karşısına çıkar. Hanlar orada bulunma nedenlerini açıklayamaz. Bunun üzerine Manas, bir araya gelen ordularla eski düşmanları Konurbay'ın üzerine yürümeyi önerir. Aksakal Bakay ordunun başına geçirilir, Almambet ise öncü kuvvetlere komuta eder. Sefere katılmak istemeyenler ülkelerine gönderilir. Manas, kırk yiğidiyle birlikte savaş donanımı içinde halkının arasında dolaşır, onlara cesaret ve güven verir. Üç yüz bin kişi sefere hazırlanır. Manas'ın buyruğuyla atlar ve erzak hazırlanır. On iki han birleşerek Pekin'e doğru yürümeye hazırlanır. Kanıkey silahları, giysileri ve gerekli erzakı hazırlar. Büyük ve düzenli ordu, Manas'ın önderliğinde şafak vakti yola çıkar.

Kanıkey'in Vedası Manas, Bökey Sırtı'na yaklaştığında öfkeli ve huzursuz hâli Almambet'i endişelendirir. Almambet, Kanıkey'i ziyaret etmeyi önerir. Kanıkey onları karşılar, yemek ikram eder ve büyük heybeler hazırlar. Bu heybelerin içinde şapka, zırh, silah, barut, mermi, yedek giysi ve sıcak çoraplar bulunur. Kırk yiğidin her biri için gereken her şeyi önceden hazırlamıştır. Yola çıkmadan önce Kanıkey koruyucu tılsımları bağlar, altın zırhları yükletir ve güçlü atları hazırlar. Onlarla bir süre birlikte yürür. Gözleri yaşlı bir şekilde Almambet'ten Manas'a göz kulak olmasını ister ve çocuğu olmadığı için duyduğu üzüntüyü dile getirir. Almambet ise Manas'ın yalnız olmadığını söyleyerek onu teselli eder. Kanıkey'in Manas'a gösterdiği bağlılık ve özen karşısında duygulanır.

Almambet Ordunun Başında Almambet'in eşi Aruuke ağlayarak ona hamile olduğunu söyler ve yolculuk sırasında kendisini hatırlamasını ister. Manas ve kırk yiğidi dağınık durumdaki orduya katıldığında Almambet, bu düzensizliğin büyük tehlikelere yol açabileceğini söyler. Bakay'ın onayıyla ordunun hanı seçilir. Birlikleri yeniden düzenler, askerleri bölüklere ayırır, başlarına komutanlar getirir ve sıkı bir disiplin sağlar. Ordu, Altay çevresinde kırk gün boyunca ilerler ve büyük bir yorgunluk yaşar. Almambet, Kobuldu Vadisi'ne

kadar dinlenmeye yanaşmaz. Burada keşif yaptıktan sonra orduyu Urkun Nehri'nden geçirir. Askerler sayıldığında Manas'ın "kayıp" olduğu anlaşılır. Bu durum kısa süreli bir rahatlama ve gülüşmelere yol açar. Ordu, Almambet'in kararlı yönetimi altında yoluna devam eder.

Düşmanı Gözetlemek Manas, verilen molanın ardından Almambet'i düşmanı gözetlemek için gönderir. Yanına Sırgak'ı verir ve Ajıbay'ın Kartkurong adlı atına binmelerini söyler. Almambet ile Sırgak yola çıkar. Bu sırada kırk yiğit arasında bir anlaşmazlık çıkar. Yrçı Uulu, Chubak'ı Manas'ın kendisini kayırdığını söyleyerek kıskırtır. Chubak adamlarını toplar. Bakay ise onu yatıştırarak Manas'a olan bağlılığını korumasını ve öfkesine kapılmamasını öğütler. Bunun üzerine Manas, Chubak'ı da Almambet ile Sırgak'a katılmak üzere gönderir. Üçü iki gün boyunca yol alır ve Sayas kayalıklarına ulaşır. Buradan Çin topraklarını gözetler. Almambet, Çinlilerin gönderebileceği dev Makel'e karşı dikkatli olmaları gerektiğini söyler. Gece olunca güvenli bir yerde konaklar ve Pekin'e doğru ilerlemeye hazırlanırlar.

Makel Devine Karşı Almambet ve Chubak, Sary-Bel geçidini gözetlerken tek gözlü dev Makel karşısına çıkar. Çin hükümdarı Esenkan, Manas'ın önünü kesmesi için Makel'i Kalmuklarla birlikte göndermiştir. Almambet ile Chubak devle çarpışır ve onu öldürür. Başını kesip Manas ile Sırgak'a götürürler. Almambet ile Sırgak daha sonra düşman kıyafetlerine girerek Pekin'e sızar. Muhafızları fark ettirmeden geçer, sahte emirler gönderir ve şehri yeniden ele geçirirler. Bir geçitte Çinli atlıların başındaki Karagul ile karşılaşılır. Karagul onları sınamak ister. Almambet onu kandırarak atları Şıta'ya doğru sürer ve düşmanları dağıtır. Karagul onları yakalayamaz, nehre düşer. Almambet ile Sırgak ise yollarına devam eder.

Düşmanın Takibi Manas ile Chubak sürüleri güvenli bir yere götürürken Toruaygır, Konurbay'ın çadırının yakınında ürküp kaçar. Bu durum, peşlerinden gelen doksan bin kişilik kuvvetin harekete geçmesine neden olur. Almambet ile Sırgak düşmana pusu kurar; birçok kişiyi yaralar, Muradıl'ı öldürür ve düşman kuvvetlerini dağıtır. Chubak, güçlükle ayakta duran Manas'ın yardımına yetişir ve savaşa katılır. Atlar dört nala koşar, mızraklar çarpışır ve düşman saflarında büyük bir kargaşa çıkar. Boz-Senir kayalıklarına geldiklerinde Almambet ile Sırgak düşmanın önünü keserek takibi durdurur. Sırgak, olup bitenleri haber vermek için ordugâha döner. Bakay önce onu durdurup azarlar, ardından teselli eder. Kahramanlar düşmanın dağıldığını ve sürülerin ele geçirildiğini bildirir. Yiğitler hemen atlarına biner; ganimeti almak ve savaşa devam etmek için yeniden yola koyulurlar.

Kol-Keçü Nehri'nde Çarpışma Kol-Keçü Nehri'ne vardıklarında Manas, Çin askerlerinin arasında Konurbay'la karşılaşır. İki taraf mızraklarla birbirine girer ve Konurbay yere düşer. Bu sırada Boroonçu'nun adamları da dolu gibi üzerlerine saldırır. Manas, etrafını saran düşmana aldırmadan savaşır, ok yağmuru altında ilerleyip düşman saflarını yararak nehrin karşısına geçer. Almambet ile Chubak da ona yetişir ve bütün güçleriyle savaşmaya başlar. Manas yeniden nehre girerek düşmanı dağıtır. Konurbay ise yaralı Aybanboz'un peşine düşüp onu vurur. Manas, mızrağını Konurbay'a doğrultarak nehirde ve kıyıda savaşıma devam eder. Almambet'in saldırmasıyla Konurbay yeniden çatışmanın içine girer. Bu sırada takviye kuvvetleri yetişir, çevredeki halk da savaşa katılır. Bakay'ın sürdüğü Akkula hızla ileri atılır ve Manas'ı savaşın en yoğun olduğu yere götürür. Nehir kıyıları savaşın gürültüsüyle cınlar.

Büyük Savaş Kırk yiğit hep birlikte saldırıya geçer. Atların nal sesleri ortalığı inletir, silahlar patlar, kılıçlar çarpışır, oklar havada uçuşur. Manas, Akkula'nın üzerinde savaşın ortasına dalar. Mızrak darbeleriyle gözlerinden yaralansa da savaşmayı bırakmaz, önüne çıkan düşmanları vurur. Yiğitler birbirleriyle çarpışır, atlar ve insanlar yere serilir; ancak sancaklar yerinden kıpırdamaz. Manas, savaşın ortasında Konurbay'ı görür ve hemen peşine düşer. Mızrağıyla ona saldırır, fakat Konurbay şehir surlarına ulaşır ve ustaca bir sıçrayışla kurtulur. Manas, onu elinden kaçırdığı için üzülenek geri çekilir. Sağ kalan düşmanlar kaçarken birçoğu esir alınır, bazıları ise kaçıp kurtulur. Yaralı Konurbay iki gün boyunca kendinden geçer ve ancak üçüncü gün gözlerini açar.

Semetey'in Doğumu Zaferlerin ardından ülkede yeniden huzur sağlanır. Altmış yaşına gelen Manas artık bir oğul sahibi olmak ister. Allah'ın yardımını dilemek için Mekke'ye gitmeyi düşünür. Ancak aksakallar, onun yokluğunda ülkede huzursuzluk çıkmasından korkar ve gitmemesini öğütler. Bazıları yolculuğa çıkmasını destekler, ancak çoğu buna karşı çıkar. Bunun üzerine halk, Manas'ın eşlerinden hangisinin hamile olduğunu öğrenmeyi önerir. Kanıkey'in hamile olduğu ortaya çıkar. Manas ülkede kalır ve Kanıkey bir oğul dünyaya getirir.

Manas'ın Uzak Pekin Hükümdarı Olması Savaşın ardından Manas, hayatını kaybeden yiğitlerinin yasını tutar. Chubak ile Toştuk'un sağ salım dönmesi ise onu sevindirir. Uzak Pekin hükümdarı Neskara, Manas'a topraklarını bırakmayı ve ülkesinin başına geçmesini teklif eder. Acıbay ile Urbu, Esenkan'a elçi olarak gidip kızını Manas'a vermesini ve topraklarından bir bölümünü bırakmasını ister. Manas'ın karşısında duramayacağını anlayan Esenkan bu isteği kabul eder. Kızını Manas'la evlendirir; bin kız ile Uzak Pekin'i de ona verir. Neskara'nın ise canını bağışlar. Böylece Manas, Uzak Pekin'in hükümdarı olur. Konurbay, Orta Pekin'e kaçar ve Manas'ı öldürmek için yeni planlar kurmaya başlar. Kanıkey ise rüyasında Talas'ın ateşler içinde kaldığını görür. Bunun üzerine Manas'ı uyarmak için bir mektup yazar. Şuutu mektubu Pekin'e götürmek üzere yola çıkar, ancak Konurbay peşine düşer. Almambet mektubun güvenli bir şekilde ulaştırılmasını sağlar ve Kanıkey'in uyarısını Manas'a bildirir.

Manas'ın ölümü

Konurbay'ın Manas'ı Öldürme Planı Konurbay, Manas'ı öldürmek için bir yol arar, ancak saraya girmeyi başaramaz. Bunun üzerine adamlarından biri derviş kılığına girerek saraya sızar. Manas'ın Çinli aşçısı da Müslümanmış gibi davranarak olup biteni gizlice takip eder. Manas'ı uyarmak için bir not yazar ve ekmeğin içine saklar. Notu derviş aracılığıyla Konurbay'a ulaştırır. Notu okuyan Konurbay, Manas'ın çok güçlü olduğunu ve sıkı korunduğunu öğrenir. Manas'ın yalnızca cuma sabahları namaz kılmak için kuleden çıktığını da öğrenince fırsatı beklemeye başlar. Cuma günü zırhını kuşanıp saraya gizlice girer. Kapılarda kırk yiğit nöbet tutmaktadır, ancak bazıları uyuyakalmıştır. Konurbay kuleye kadar sokulur ve Manas namaz kılarken ona saldırıp yaralar. Acıbay uyanır ve mızrağını Konurbay'a saplayarak saldırıyı durdurur.

Uzak Pekin Kuşatması Yaralanan Konurbay derin bir çukura düşer. Manas'ın Çinli aşçısı onu bulur, ilaçlarla yaralarını tedavi eder ve yeniden güç kazanmasını sağlar. Sonra onu derviş kılığına sokup dışarı çıkarır. Almambet de Manas'ın yaralarını sararak onu iyileştirir. Manas ordusuyla Talas'a dönmek ister, ancak geri çekilirse insanların kendisiyle alay edeceğini düşünür ve savaşmaya devam eder. Konurbay da bunu fırsat bilerek kaleyi kuşatır. Manas'ın yiğitleri milyonlarca askere karşı savaşır ve ağır çarpışmaların ardından yeniden kendi yerlerine çekilir. Konurbay daha sonra binlerce asker daha getirir, fakat Manas ve kırk yiğit onları da yenilgiye uğratır. Bunun üzerine Konurbay yedi günlük ateşkes ister. Almambet ise Manas'ı uyarır. Konurbay'ın yanında Kojojash adlı usta bir nişancı vardır ve Kocojaş, Manas'ın bütün yiğitlerini öldürebilecek kadar tehlikelidir.

Kırk Yiğidin Sonu Yeni savaş başladığında Kojojash ve Konurbay, milyonlarca Çin askeriyle birlikte Manas'ın karşısına çıkar. Kojojash attığını vurur ve Manas'ın yiğitleri birer birer düşer. Sonunda kırk yiğidin hepsi ölür. Manas, yiğitlerinin öldüğünü öğrenince büyük bir acıya kapılır. Akkula'ya binerek savaşın içine dalar. Ancak Kojojash gizlenerek Akkula'yı da vurup öldürür. Manas'ın acısı daha da büyür. O sırada anesinin kendisine verdiği kutsal çelik mermiyi hatırlar. Mermiyi Akkelte tüfeğine sürer ve düşmanın üzerine ateş açmaya başlar. Yiğitlerinin ve Akkula'nın ölümünün acısıyla intikam için savaşır.

Manas'ın Yaralanması ve Talas'a Dönüşü Manas, yiğitlerinin ve Akkula'nın intikamını almak için yeniden saldırıya geçer. Ancak gökten gelen bir ses ona Pekin'in çok güçlü olduğunu, surlarının ve ordusunun aşılamayacağını bildirir. Manas öfkesini bastırır ve geri çekilir. Bir sabah Manas namaz kılarken Acıbay uyuyakalmıştır. Konurbay yine fırsat bulur ve Manas'a saldırarak onu yaralar. Acıbay uyanır ve hemen Konurbay'a karşılık verir. Almambet'in ve kırk yiğidin ölümünün acısını taşıyan Manas, Talas'a doğru yola çıkar. Sadık Bakay onu kürkten yapılmış bir yatak üzerinde taşır. Kanıkey, Semetey'le birlikte onu karşılar. Manas, Semetey'in alnına kamçısıyla dokunur. Sarayda gözyaşları dökülür.

Manas'ın Son Günleri Manas, Almambet'in atının Çin'den dönüp sahibinin cansız bedenini Talas'a getirdiğini görür. Büyük bir üzüntüyle dostunu toprağa verir. Ardından kendisi de hastalanır. Mızrak yarası iltihaplanıp çürümeye başlar. Kanıkey yarayı görünce çok üzümlü ve neden daha önce fark etmediğini söyler. Manas ona şöyle der: "Ben öldüğümde Semetey'i akrabalarımızla birlikte Buhara'ya götür. On iki yaşına geldiğinde ruhum onun doğduğu yerde onunla buluşacak." Kanıkey, Manas için bir türbe yaptırır ve üzerine onun kahramanlıklarını yazdırır. Halk türbenin başında toplanır, büyük kahramanın ardından gözyaşı döker. Kanıkey de Semetey'i güven içinde götürerek Manas'ın vasiyetini yerine getirir.

Manas'ın Ardından Manas, Talas'ın kahramanı ve Kırgızların gücü olarak son nefesini verir. Yiğitleri savaşlarda düşmüş, düşmanları yenilmiş, halkı ise onun ölümünün ardından yasa bürünmüştür. Kanıkey, Manas'ın isteğini yerine getirerek Semetey'i güven içinde Buhara'ya götürür. Aksakallar ve halk, türbesinin

başında toplanarak onun yaptıklarını ve kahramanlığını anar. Manas'ın savaşlarını, yiğitliğini ve dostlarına bağlılığını anlatan ezgiler göğe yükselir. Manas artık aralarında değildir, ancak ruhunun memleketinin dağlarında, nehirlerinde ve rüzgârlarında yaşamaya devam ettiğine inanılır. Adı kuşaktan kuşağa aktarılır ve gelecek nesiller için yaşamaya devam eder.

KARAKTER ANALIZI

Manas

Manas, destanda bir baatır, yani yiğit ve savaşçı bir kahraman; bir önder ve halkının koruyucusu olarak idealize edilir. Daha doğduğu andan itibaren kader tarafından seçilmiş bir kahraman olarak görülür. Gücü, yazgısı ve Kırgız halkının toprağıyla arasındaki kopmaz bağ, onun karakterinin temelini oluşturur.

Manas, tarihî açıdan Hunların 5. yüzyıldaki hükümdarı Attila, Güney Sibirya'daki Yenisey Kırgızlarının en yüksek hükümdarı ve bilinen en eski Kırgız liderlerinden biri olan Barsbek Kağan ve 16. yüzyılın ilk yarısında Kırgız boylar birliğine önderlik eden Muhammed Kırgız gibi tarihî şahsiyetlerle ilişkilendirilmiştir. Barsbek Kağan'ın adı Tang Çin kaynaklarında ve Eski Türkçe yazıtlarda geçmektedir. Bu benzerlikler, destandaki Manas'ın tarihî bir karşılığını bulma çabalarını yansıtır.

Attila gibi Manas da bozkırların fatihi ve boyları bir araya getiren bir hükümdar görüntüsü taşır. Barsbek Kağan gibi, erken dönem Kırgız devlet geleneğini ve yabancı hâkimiyetine karşı direnişi temsil eder. Muhammed Kırgız ile kurulan bağlantı ise Manas'ı daha sonraki dönemlerdeki liderlik ve dinî otorite gelenekleriyle ilişkilendirir. Ancak bütün bu benzerlikler Manas'ın tek bir tarihî kişiden doğduğunu göstermez. Aksine Manas, farklı dönemlerden kalan tarihî hatıraların birleşmesiyle şekillenmiş ortak bir kahramanlık idealidir.

Kozmik Manas, kozmik bir kahraman olarak tasvir edilir. Varlığı sanki evrenin güçleri tarafından yoğrulmuş gibidir. Altın ve gümüşten yapılmışçasına parlak, güçlü ve sarsılmazdır; ayın ve güneşin birleşen ışığından doğmuş gibidir. Bedeni gökle yerin birleşiminden meydana gelmiş, sanki bütün tabiat unsurları bir araya gelerek böyle bir kahraman yaratmıştır.

Ayaklarının bastığı uçsuz bucaksız kara toprağın gücünü, ay ışığı altında dalgalanan nehirlerin hareketini ve gökyüzünde süzülen bulutların serinliğini taşır. Varlığı gök cisimleri gibi ışık saçır. Öyle bir heybeti vardır ki rüzgârlar, nehirler, dağlar ve gökler bile onun iradesine boyun eğiyormuş gibi görünür.

Manas sıradan bir insanın ötesindedir; doğanın kendi gücünü bedeninde taşır. Dağlar onun karşısında eğilir, nehirler onun buyruğuyla kabarr, fırtınalar ise onun yaptıklarına tanıklık etmek için durulur gibidir. Bu gizemli ve olağanüstü yönü, onun halkının koruyucusu olduğunu gösterir. Cesareti ve kaderi, dünyayı şekillendiren tabiat güçlerinden ayrı düşünülemez.

Her hareketinde ve her adımında toprağın, göğün ve suların gücünü taşır. Böylece hem doğadan doğmuş hem de doğanın düzenini korumakla görevlendirilmiş bir kahraman olarak karşımıza çıkar.

Güçlü Manas'ın gücü, Beowulf, Akhilleus ve Gılgamış gibi destan kahramanlarının gücüyle karşılaştırılabilir ölçüde olağanüstüdür. Destan, onun fiziksel gücünü, heybetini ve görünüşündeki sembolik özellikleri özellikle vurgular. Destanda onun büyüklüğü ve gücü şöyle anlatılır:

Onu gördüğünde kara bir dağ gibi yükselir,
Ona yaklaşmaya cesaret eden sağ salım kurtulamaz.
Gücü Ala-Too'nun dorukları gibi heybetlidir,
Karşısına çıkanın sağ kalıp bunu anlatması mümkün değildir.

Beowulf'un Grendel'in karşısına çıkması gibi, Manas'ın varlığı bile bulunduğu yere hâkim olur. Heybetli ve neredeyse ölümsüz bir görüntüye sahiptir. "Ona bakınca kırılmaz kara bir taş gibi görünür." Bedeni ve kemikleri neredeyse yok edilemez gibidir. Öfkeliğinde yüzü ejderhayı andırır, gözleri ise kızıl alevler gibi parlar. Diğer destan kahramanlarında olduğu gibi yüzündeki bu sertlik, onun cesaretini ve savaş öfkesini yansıtır.

Dış görünüşündeki her ayrıntı da sembolik bir anlam taşır. "Sakalı yay gibidir, burnu saplanan bir ok gibidir." Böylece bedensel özellikleri güç, isabet ve soylulukla ilişkilendirilir.

Sesi de görünüşü kadar etkileyicidir. “Sözleri sert, konuşması kükreyen bir ses gibidir.” Homeros’un kahramanlarında olduğu gibi Manas’ın sözü de bulunduğu yerde ağırlık taşır ve onun otoritesini ortaya koyar.

Ayköl/ Manas’ın en belirgin özelliklerinden biri ayköl oluşudur. Ayköl; gönlü geniş, cömert, yüce gönüllü ve eli açık olmayı ifade eder. Manas’ı sıradan savaşçılardan ayıran da yalnızca gücü değil, bu gücü nasıl kullandığıdır.

Gücü çok büyük olmasına rağmen öfke ve acımasızlıkla hareket etmez. Gücünü bilgelik, adalet ve merhamet yönlendirir. Savaşın en kızıştığı anlarda bile sıradan insanların yaşadığı köylere zarar vermez. Suçsuz insanların hayatına ve günlük yaşamına saygı gösterir.

Mağlup ettiği düşmanlara karşı da merhametlidir. Zaferlerinin gereksiz yere acıya ve yıkıma dönüşmesine izin vermez. Sahip olduğu serveti hem dostlarıyla hem de yabancılarla paylaşır; kendisine sadakat gösterenleri ödüllendirir ve halkın iyiliği için çalışanları onurlandırır.

Onun cömertliği yalnızca mal mülk vermekle sınırlı değildir. İnsanlara yol gösterir, onları korur ve ihtiyaç duyduklarında umut verir. Kırgız boylarını korkutarak değil, saygı, cesaret ve adalet sayesinde bir arada tutar.

Manas’ın ahlaki cesareti de fiziksel gücü kadar büyüktür. Savaşta eşsiz bir yeteneğe sahip olmasına ve düşmanlarının kendisinden korkmasına rağmen gücünü kötüye kullanmaz. Kararlarını ölçüp biçerek verir ve her zaman halkının uzun vadeli iyiliğini gözetir.

Bu nedenle insanlar ona yalnızca yaptığı kahramanlıklar yüzünden değil, adaleti ve merhameti yüzünden de bağlanır. Manas’ın ayköl oluşu, cömertliğini, merhametini ve bilgeliğini aynı karakterde buluşturur. O yalnızca savaşan veya fetheden bir kahraman değildir; aynı zamanda koruyucu, birleştirici ve ahlaki bir önderdir.

Bu ayköl karakter yalnızca Manas’a özgü değildir; aynı zamanda Kırgız halkına atfedilen bir özelliği de yansıtır. Cömertlik, açık yüreklilik ve gönül genişliği Kırgız toplumunda değer verilen özelliklerdir. Kırgızistan’a gelen gezginler ve yabancı ziyaretçiler de Kırgızların misafirperverliğinden, cömertliğinden ve açık yürekliliğinden söz eder. Böylece Manas’ın yüzyıllar önce temsil ettiği kahramanlık değerlerinin halkın karakterinde yaşamaya devam ettiği düşünülür.

Yenilmez Manas, düşmanlarının ve karşısına çıkan güçlüklerin alt edemediği yenilmez bir kahraman olarak gösterilir. Altay’dan Orta Asya’ya uzanan geniş coğrafyada Kırgızların karşısına çıkan düşmanların neredeyse tamamını yener. Atalarının terk etmek zorunda kaldığı toprakları yeniden ele geçirir. Ancak onun zaferleri yalnızca fetih anlamına gelmez. Bu savaşlarla halkına özgürlüğünü ve güvenliğini geri kazandırır, dağılmış boyları bir araya getirir ve yurtlarını korur. Manas’ın yenilmezliği hem fiziksel hem de ahlakidir. Savaşta eşsiz bir yeteneğe, sarsılmaz bir cesarete, adil ve merhametli bir karaktere sahiptir.

İlksel Manas’ın karakterinde dünyanın en eski ve temel güçlerine uzanan ilksel bir yön vardır. Altay ve Orta Asya’nın dağları, nehirleri ve rüzgârlarıyla güçlü bir bağ içindedir. Gücü zamansız, köklü ve destansı bir nitelik taşır. Halkının gücünü ve kaderini kendi varlığında toplar.

Bu totemik yönü aslan ile simgelenir. Aslan hem onun yol arkadaşı hem de cesaretinin ve gücünün sembolüdür. Destanda şöyle anlatılır: Sağında yoldaşı, ruhu arınmış aç bir aslan vardır; aslan saldırırsa zarar gelmez, kükrediğinde herkesi sağ salim bırakır.

Kahramanın yanındaki aslan, hem onu koruyan bir güç hem de onun boyun eğmez karakterinin simgesidir. Aslan ve kaplan gibi hayvanlarla kurulan bu totemik bağ, Manas’ın kahramanlığının yalnızca insanî bir güç olmadığını gösterir. Onun gücü doğanın en eski ve temel kuvvetleriyle birleşir.

Destanın bir başka yerinde şöyle denir:

Arkasına baktığında bir aslan yelesi görünür;
sanki bütün dünyanın gücünü taşır,
eğri olanı doğrultur.

Aslanın varlığı, Manas’ın gücünün çevresindeki tabiatla ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu vurgular.

Koruyucu Manas, halkını ve yurdunu geçmişten gelen sıkıntılara, istilalara ve iç çatışmalara karşı korur. Halkının birliğini ve toprağını savunmak için savaşır, gerektiğinde hayatını ortaya koyar ve eşsiz bir cesaret gösterir.

Destan onu yalnızca savaşta güçlü bir kahraman olarak değil, aynı zamanda en yüce insanî değerlere sahip ideal bir önder olarak gösterir. Onun hatırası ve kahramanlıkları, destanın zengin ve sanatlı anlatımıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Kahraman henüz doğmadan önce bile onun gelişine dair şu söz söylenir:

“Halkın üzerine güneş doğduğunda,
onun için kaderin seçtiği kahraman gelecek.”

Manas henüz bütün gücüne kavuşmadan bile karşısındaki düşman topluluğunu dağıtır. Altay’a sürülen Kırgızlar, genç Manas’ı kendilerine önder seçer. Çünkü atalarının yurdu Ala-Too’ya dönme umudunu onda görürler:

“Kırgızların artık göreceği bir gün yok mu?
İçip su içeceği bir su kalmadı mı?
Zalim hükümdarların altında ezilen bir halkız.
Şimdi çocuk Manas var; umudumuz var mı?”

Kırgızların gerçek bir koruyucusu olarak Manas, Altay’daki boyları bir araya getirir ve büyük bir ordu toplar. Er Koshoy’un bilgeliğinden yararlanarak yol boyunca Tekes ve Alooko ile ittifaklar kurar, düşmanları topraklardan çıkarır ve halkını yeniden atalarının yurdu Ala-Too’ya götürür. Böylece halkının taşıdığı umudu gerçeğe dönüştürür.

Birleştirici Destanda Manas’ın birleştirici yönü, kahramanlığının temel unsurlarından biridir. O yalnızca savaşçıları yöneten bir lider değildir. Dağılmış boyları bir araya getirir, aralarındaki ayrılıkları giderir ve farklı boyları, soyları ve aileleri tek bir halk hâline getirir.

İnsanlar arasında ayırım yapmadan herkese adil davranır. Soyuna, kökenine veya geldiği yere bakarak insanları birbirinden ayırmaz. Sadakati korkuyla değil, cesaret, bilgelik ve adaletle kazanır.

Altay’dan Ala-Too’ya uzanan yol boyunca kurduğu her ittifak ve attığı her adım, yalnızca ordusunu büyütmez; ortak bir topluluğun oluşmasını da sağlar. İnsanlara ortak bir kimlik, ortak bir amaç ve ortak bir yurt duygusu kazandırır.

Onun tasavvur ettiği toplumda güç merhametle, birlik ise güvenlikle birlikte düşünülür. Halkın refahı ve onuru, liderliğinden ayrı değildir. Birliğin, dışarıdan gelecek düşmanlara karşı en güçlü savunma olduğuna inanır.

Bu nedenle Manas’ın hayatı boyunca sürdürdüğü amaç yalnızca savaşmak değildir. Asıl amacı halkını bir araya getirmek, korumak ve nesiller boyunca ayakta kalacak bir Kırgız milleti oluşturmaktır. Bu hayat boyu süren birlik ve millet kurma görevini şu sözlerle özetler:

“Boyları bir araya getirdim ve bir millet oluşturdum.”

Kanıkey

Kanıkey, Manas’ın başlıca eşidir. Güzelliği, bilgeliği ve Manas’a olan sarsılmaz desteğiyle diğer eşlerinden ayrılır. Buhara’dan gelir ve geleneksel anlatıya göre Atemir Han’ın, diğer adıyla Temir Han’ın kızıdır. Bazı destan anlatıcıları ve araştırmacılar onun bir Tacik hanının kızı olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak Manas’la konuşurken tercümana ihtiyaç duyduğuna dair bir kanıt yoktur. Kırgızca ile Tacikçe birbirini doğrudan anlayan diller değildir; Kırgızca Türk dilleri ailesinden, Tacikçe ise Farsçadan gelir. Onun Emir Timur’un kızı olabileceği de ileri sürülmüştür. Fakat tarihî anlatılara göre Manas, Emir Timur’dan çok daha önce yaşamıştır. Bu nedenle bu görüş pek mümkün görünmez.

Bilge Destanda Kanıkey’in bilgeliği, zekâsı ve cömertliği özellikle vurgulanır. Onun için “aklı sıradan insanların ötesindedir”, “bozulanı düzeltir”, “yaptığı her işte ustadır”, “on bilge erkeğe denktir”, “bütün varlığı ışık saçar” denir. Ayrıca “Manas’ı olduğu kahraman yapan odur” ve “felaketleri altı ay önceden görebilir” sözleriyle onun ileri görüşlülüğü anlatılır.

S. Karalaev onu “uzun saçlı kadınların en güzeli, kadınların en güçlüsü, uzun giysileri içindeki en temiz ve kadınların en cömerdi” olarak tanımlar.

Bu özellikleri destanın Kökötöy’ün Aşı, Büyük Savaş ve Kanıkey’in Hikâyesi gibi bölümlerinde görülür. Manas’ın ölümünden sonra bedeninin saklanması önemli rol oynar. Onun için özel bir türbe yaptırır ve düşmanın, Manas’tan geriye kalanlara bile ulaşmasını önler.

Yetenekli Kanıkey, dikiş ve terzilikte son derece ustadır. Savaşçılar için zırh ve giysiler hazırlar; her parçayı büyük bir özenle ve sağlamlıkla yapar. Pekin seferi öncesinde kırk yiğidin ihtiyaç duyacağı bütün giysi ve savaş malzemelerini hazırlar.

Destanda özellikle Ak Kalpak’ın yapımına ayrıntılı yer verilir. Bir savaşçının kalpağı tamamen deriden yapılacaksa Kanıkey ile kırk kadın bunun üzerinde kırk gün çalışır. Kırgızların geleneksel başlığı olan Ak Kalpak beyazdır. Tepesinde parlak kırmızı bir bölüm, altında geniş siyah bir şerit bulunur. Dikişleri özenle işlenir, içi rahat olması için astarlanır ve kenarları sağlamlaştırılır.

Kalpakistan yapımında beyaz keçe, yumuşak yün ve kan renginde iplikler kullanılır. Yün işlenerek dört parçaya ayrılır; dikilir, doldurulur ve güçlendirilir. Böylece kalpak mermiye, oka, kılıca ve mızrağa karşı dayanıklı bir savaş başlığı hâline gelir. Kanıkey, geleneksel kalpağı savaşta kullanılacak biçimde hazırlar. Beyaz kalpaklar uzaktan bile görülür; Kırgızlara cesaret verirken düşmanı da korkutur.

Destanda Manas’ın, Bakay’ın, kırk yiğidin, Semetey’in, aksakalların ve varlıklı kişilerin kalpaklarından söz edilir. Kanıkey her kalpağı sahibinin makamına ve durumuna göre hazırlar. Savaşçılar için sıcak tutan kışlık kalpaklar da yapar. Bunları kalın kumaştan, üç parçalı ve başa sağlam oturacak biçimde hazırlar.

Her savaşçı için on iki gömlek, on pantolon, bir beyaz gömlek, ani bir ölüm durumunda kullanılmak üzere yedek giysiler, uzun ve kısa atkılar, çantalar, kaftanlar, pantolonlar, çift katlı çizmeler, kemerler, kınlar, kılıçlar, tüfekler ve diğer gerekli malzemeleri de hazırlar.

Sezgili Kanıkey, insanların ve olayların iç yüzünü sezebilir. İyi ve kötüyü ayırt eder, bir şeylerin yolunda gitmediğini fark eder ve gelecekte yaşanacakları çoğu zaman rüyaları aracılığıyla sezer.

Manas ve halkının geleceği için duyduğu kaygıyla korkunç bir rüya görür. Rüyasında Talas’ın yıkıldığını, ormanların köklerinden söküldüğünü, her yerde ateşlerin yükseldiğini ve dağların toprak kaymalarıyla çöktüğünü görür. Rüyanın yaklaşan büyük bir felaketin habercisi olduğunu anlar.

Bunun üzerine hemen Manas’a bir mektup yazar. Onu yaklaşan tehlikeye karşı uyarır, hazırlıklı olmasını ve yurdunu korumasını ister.

Cesur Kırgızlar kendi içlerinden çıkan hainlerle savaştığında Kanıkey zırhını kuşanır, atına biner ve savaşa katılır. En büyük erkek kahramanlarla aynı safta savaşacak kadar cesur ve güçlüdür.

Kozkamanlar Manas’ı zehirleyip öldürmeye çalıştığında onu gizlice güvenli bir yere götüren de Kanıkey’dir. Böylece Manas’ı kesin bir ölümden kurtarır.

Cesareti başka olaylarda da görülür. Kökötöy’ün Aşı’nda Koshoy’un Kırgızlarla Kalmuklar arasındaki büyük karşılaşmada kullanacağı zırhı önceden hazırlar. Manas’ın sadık atı Akkula ile ilgilenir. Manas’ın büyük türbesinin yapımını yönetir. Manas’ın ölümünden sonra Semetey’i korur ve onu halkının sevdiği, kahraman bir önder olarak yetiştirir.

Bağlı Kanıkey, Manas’a bağlı ve onun karakterini anlayan bir eştir. Manas’la ilk karşılaşması kolay geçmez. Onun karakterini zekâsı ve cesaretiyle sınar. İlk karşılaşmalarında aralarında bir çekişme yaşanır. Ancak Manas’ın gücünün yanında adaletini ve soylu yüreğini de gördükçe ona karşı düşünceleri değişir.

Bilgeliği, sadakati ve çekiciliğiyle zamanla Manas’ın saygısını ve sevgisini kazanır. Manas’a duyduğu sevgi giderek derinleşir. Bu bağlılık yalnızca eşine duyduğu sevgiden değil, onun kahramanlığına ve halkının koruyucusu oluşuna duyduğu hayranlıktan da beslenir.

Anaç Kanıkey’in destandaki yeri Manas’ın eşi olmakla sınırlı değildir. Yaptıklarıyla halkı korur, Manas’ın hayatını ve onun bıraktığı mirası güvence altına alır. Manas’ın ölümünden sonra Semetey’i koruyup yetiştirir ve onun babasının yolunu sürdürmesini sağlar.

Manas’ın mirasının yaşatılmasında da önemli bir rol üstlenir. Onun için büyük bir türbe yaptırır ve kahramanın hatırasını korur. Semetey’in güvenliğini sağlayarak Manas’ın soyunun ve mücadelesinin devam etmesine katkıda bulunur.

Bu nedenle Kırgızlar Kanıkey'i milletin sembolik annesi olarak görür. Bilgeliği, cesareti, sezgileri ve bağlılığıyla yalnızca Manas'ın hayatında değil, destanın bütününde önemli bir yere sahiptir. Kanıkey, kahramanın yanında duran sıradan bir eş değildir; gerektiğinde karar alan, tehlikeyi önceden sezen, savaş hazırlıklarını yapan, Manas'ın hayatını kurtaran ve onun mirasını gelecek kuşağa taşıyan güçlü bir kadındır.

Almambet

Almambet, Manas'ın en yakın dostu ve en sadık yoldaşdır. Çin'de doğar ve soyu Çinli olarak anlatılır. Ancak zamanla Manas'la kurduğu dostluk, ona duyduğu bağlılık ve birlikte girdikleri savaşlar sayesinde Kırgızlarla da güçlü bir bağ kurar. Böylece doğduğu yer ve soyu ne olursa olsun, Manas'ın yanında Kırgız halkının kaderini paylaşan önemli bir kahramana dönüşür.

Güçlü Almambet, Manas'tan sonra destanın en güçlü yiğidi olarak öne çıkar. Hatta gücü bakımından Manas'la boy ölçüşebilecek seviyededir. Cesareti ve gücü sınır tanımaz. Olağanüstü kuvveti sayesinde sıradan bir insanın yapamayacağı işleri başarır; en azılı düşmanların karşısına çıkar, onları alt eder ve savaş arkadaşlarını korur. Bu yüzden Manas'ın yanında vazgeçilmez bir savaşçıdır.

Onun gücü yalnızca savaş meydanındaki üstünlüğünden ibaret değildir. Almambet, bir kahramanın en yakın yol arkadaşında bulunması gereken güveni ve koruyuculuğu da temsil eder. Manas'ın sağ kolu gibi onun yanında durur; gerektiğinde savaş arkadaşlarını korur ve halkın güvenliği için kendini tehlikeye atar.

Yetenekli Almambet'in sıradan bir savaşçıdan ayrılan pek çok yeteneği vardır. Ejderhalardan aldığı derslerle ok atmayı öğrenir. Okların işlemediği bir hâle bürünebilir, gökyüzünde uçabilir ve kimseye fark ettirmeden hareket edebilir. Havanın durumunu da değiştirebilir; gökyüzünü açıp güzel havalar getirebildiği gibi yazın ortasında kış bastırabilir. Bu güçleriyle Çin'in sınırlarını geri iter ve karşısına çıkan güçlü yaratıkları alt eder. Tilki, ördek ve kartal gibi olağanüstü güçlü hayvanların yanı sıra tek gözlü dev Makel'i de yener. Böylece Kırgız ordusunun ilerlemesinin önünü açar. Güçlü bir nehrin sularına bile hükmederek ordunun güvenle karşıya geçmesini sağlar. Bu yönüyle Almambet'in kahramanlığı yalnızca silah kullanma becerisine dayanmaz; doğanın güçlerine de hükmedebilen olağanüstü bir yiğit olarak tasvir edilir.

Adaletli Almambet tahta çıktığında daha ilk günden adaletli bir hükümdar olduğunu gösterir. Çin'in en büyük hanlarının bile çözemediği sorunları çözer. Ordunun başında bizzat bulunur ve halkının huzurunu, güvenliğini ve refahını gözetir. O dönemde yaşlıların onuruna siyah saçlı bir insanı kurban etme geleneği vardır. Almambet bu geleneğe son verir. Bunun yanında, yaşlıları yeniden gençleştirdiğine inanılan ilaçları hazırlamak için küçük çocukların karaciğerlerinin kullanılmasını da yasaklar.

Almambet'in itibarı arttıkça Esenkan'ın Çin'deki casusları ve muhbirleri bundan rahatsız olmaya başlar. Sonunda, "Bu genç bize hiçbir yarar sağlamayacak; onu ortadan kaldırmak gerekir." diye karar verirler. Almambet'i zehirleyerek öldürmek isterler, ancak ona doğrudan yaklaşmaya cesaret edemezler. Bunun üzerine Almambet Manas'a katılır.

Yalnız Almambet dışarıdan bakıldığında güçlü, becerikli ve kendinden emin bir kahramandır. Fakat içinde, yıllardır taşıdığı derin bir yalnızlık vardır. Onun hayatını en iyi anlatan sözlerden biri şudur: "Sürüsünü özlemeyen at olmaz, Halkını özlemeyen yiğit olmaz."

Almambet önce Kazaklara, ardından Kırgızlara büyük bir cesaret ve sadakatle hizmet eder. Manas'ın adını yüceltenlerin yanında yer alır ve uğruna savaştığı insanlara elinden gelen bütün desteği verir. Buna rağmen şartlar onu kendi halkından uzak yaşamaya mahkûm eder.

Kendi halkından ayrı kalması, içinde kolay kolay kapanmayacak derin bir yara açar. Bu yalnızlık ve yaşadığı iç çatışma, savaş sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda da kendini gösterir. "Büyük Savaş" sırasında Çubak'la tartıştığında söylediği sözler, Almambet'in içindeki bu acıyı açıkça ortaya koyar:

"Kederli yiğidin feryadı,
Halkından koparılanın çektiği zulüm!
Halkından ayrılmış bir genç için
Erken ölüm yazılmıştır!"

Koshoy

Koshoy, halkını bir arada tutan, ona yol gösteren, yaşını başını almış bilge bir aksakaldır. Hem kendi halkı arasında hem de düşmanlarının gözünde eşsiz bir yiğit ve güçlü bir kahraman olarak tanınır. Güçlü bir önder olmasının yanında savaş meydanındaki cesaretiyle de saygı kazanır.

Bilge Koshoy, halkının geleceğini ve kaderini her şeyden üstün tutar. Destanda yaşanan önemli olayların çoğunda onun adı geçer. Bir yandan akli ve tecrübesiyle yol gösterirken, bir yandan da kahramanlığıyla örnek olur.

Genç Manas, Altay'daki Kırgızları yeniden Ala-Too'daki ata yurtlarına götürmeden önce Koshoy'a danışır. Manas, karşılarındaki düşmanın kalabalıklığından çekinerek "Çinliler çok, Kırgızlar az." dediğinde Koshoy telaşa kapılmaz. Ona, sayıca üstün bir düşmana karşı nasıl hareket edeceğini, güçlerini nasıl birleştireceğini ve doğru bir stratejiyle nasıl zafer kazanabileceğini anlatır.

Koshoy'un desteği ve öğütleri sayesinde Manas'ın ordusu düşmanı yener ve Kırgızlar yeniden atalarının toprağı Ala-Too'ya döner.

Koshoy yalnızca savaşlarda öne çıkan veya Manas'a öğüt veren biri değildir. İnsanları yıllarca bilgelikle yönetmiş, gücü ve tecrübesiyle herkesin saygısını kazanmış bir önderdir. Buna rağmen Manas'la liderlik yarışına girmez. Aksine, kendi sorumluluğunu genç Manas'a bırakır ve ona şöyle seslenir:

"Hayır duamı al,
Yiğit Kırgız halkına önderlik et!"

Güçlü Koshoy'un olağanüstü gücü ve savaşçılığı özellikle Kökötöy'ün Aşı sırasında ortaya çıkar. Başkalarının karşısına çıkmaya çekindiğı güçlü rakiplerle bizzat dövüşür ve onları yenerek Kırgızların onurunu ve gururunu korur.

Koshoy'un yalnızca gücü değil, bilgeliği ve cesareti de Manas'ın sözlerinde ölümsüzleşir. Manas'ın Koshoy için söylediğı ve destanda kalıplaşmış epitetler hâline gelen sözler şöyledir:

"Babam Koshoy, büyüğüm benim,
Eli her işe yatkın, akli keskin.
Yukarıda dayanağım o,
Aşağıda yol gösterenim o.
Önümde yolumu aydınlatır,
Ardımda elime güç verir."

Bakay

Bakay, Manas'ın en güvendiğı aksakallardan ve en yakın yol arkadaşlarından biridir. Manas'ın karşılaşacağı güçlükleri önceden sezer, gerektiğinde ona yol gösterir ve yanlış yaptığıında çekinmeden uyarır. Hem günlük hayatta hem de savaşta insanlara akıl verir, onları destekler ve zor zamanlarda doğru kararın bulunmasına yardımcı olur.

Bilge Bakay, akli ve öngörüsüyle öne çıkar. Halkın işlerine yardımcı olur, savaş sırasında yol gösterir ve karşılaşabilecekleri tehlikeleri önceden fark eder. Hatta bazı anlatılarda, tehlikeyi daha ortaya çıkmadan altı ay öncesinden sezebildiğı söylenir. Nerede ihtiyaç varsa orada bulunur; kimi zaman önderlik eder, kimi zaman destek olur, kimi zaman da olup biteni uzaktan izleyerek doğru anda müdahale eder. Bu yönüyle Manas ve Kırgız halkı için güvenilir bir akıl ve dayanak noktasıdır.

Tecrübeli Bakay dünyanın pek çok yerini görmüş, çok gezmiş bir adamdır. Sayakbay Karalaev'in anlatımında, gençliğinde Kahire ve Bağdat gibi şehirlere gitmiş, Büyük Pekin'e ise tam yedi kez ulaşmıştır. Gezip gördüğü yerleri anlatırken şöyle der:

"Beş kıtayı dolaştım,
Bir damla su bulunmayan, kıyısı olmayan göller gördüm.
Kırk gün süren çölleri aştım.
On iki yıl boyunca bütün dünyayı dolaştım;
Görmediğim halk, ayak basmadığım yer kalmadı."

Yol Gösterici Bakay'ın en önemli görevlerinden biri Manas'ı gerektiğinde dizginlemektir. Manas da diğer kahramanlar gibi gururuna kapılabilir, çabuk öfkelenebilir ve inat edebilir. Böyle zamanlarda Bakay onu sakinleştirir ve doğru yola dönmesini sağlar. Bir keresinde Manas, babası Jakıp'la tartışır ve ona öfkeyle bakar. Bakay bu davranışını sertçe eleştirir:

"Halkın yükünü taşıyan,
Yurdun onurunu koruyan insan
Böyle çocukça davranmamalı, kardeşim."

Bu sözlerle Manas'ı kendine getirir. Bakay, Manas'ın güvenliğini de her zaman ön planda tutar. Manas, Kanykei ile evlenmek için Buhara'ya gittiğinde öfkesine kapılıp Buhara'ya ve adamlarına saldırmaya kalkar. Bakay araya girerek onun öfkesini yatıştırır ve yeniden sakinleşmesini sağlar.

Büyük Savaş sırasında da aynı şekilde davranır. Halkın kendi içinde birbirine düşmesini önler ve kavganın gereksiz yere büyümesine izin vermez.

Büyük Savaş'tan önce Çubak ile Almambet arasında çıkan anlaşmazlıkta da Manas onları barıştırmayı başaramayınca Bakay araya girer. Manas, Bakay'ın insanları uzlaştıran sözlerini şöyle över:

"Sen bilgelik tarlasının çiftçisisin,
Sözlerin ruha şifa verir."

Bakay, Çubak'a birlik olmadan güçlü kalamayacaklarını anlatır:

"Manas'ın gücü bize bağlıdır.
İçimizden ayrılırsak fil kadar güçlü olsak bile yıkılırız;
Binlerce kişi olsak bile yok oluruz.
Bölünürsek kurt bizi parçalar,
Ayrı düşersek Kırgız adı başka halklar arasında silinir."

Bu sözler Çubak ile Almambet'i yeniden barıştırır. Bu yüzden Manas, Bakay'a "Tartışmada sırdaşım, kederde yoldaşım." diye seslenir.

Çubak

Çubak, Manas'ın en güvendiği yiğitlerden biridir. Önemli seferlerde ve görevlerde Manas'ın yanında yer alır, gerektiğinde onun sağ kolu gibi hareket eder. Savaşlarda çoğu zaman en önde gider ve ilk saldırıyı başlatanlardan biri olur. Cesaretinin yanı sıra girişkenliğiyle de dikkat çeker; tehlike karşısında geri durmak yerine sorumluluğu üstlenip harekete geçer.

Çubak'ın kişiliğinde savaşçılığının ötesinde daha derin bir taraf da vardır. Büyük Savaş sırasında Almambet'le birlikte yapılması gereken önemli bir keşif görevine katılamayınca bunu kendine yediremez. Büyük bir utanç duyar ve kendisini sorgular. Bu tepkisi, görevine ne kadar bağlı olduğunu ve yaptığı hataların sorumluluğunu ne kadar ciddiye aldığını gösterir.

Sadık Çubak'ın Manas'a bağlılığı çocukluğundan itibaren sürer. Daha genç yaşta, başkalarının üstesinden gelemediği bazı sorumluluklar ona emanet edilir. O günden sonra Manas'ın yanından ayrılmaz; savaşlarda, seferlerde ve önemli işlerde ona destek olur.

Onun sadakati sözde kalmaz. Manas'ın neye ihtiyaç duyacağını önceden düşünür, verilen görevleri yerine getirir ve gerektiğinde Manas'ı korumak için kendi canını ortaya koyar. Bu yüzden Manas için yalnızca güvenilir bir savaşçı değil, zor zamanlarda sırtını yaslayabileceği sağlam bir yol arkadaşıdır.

Korkusuz Çubak tehlike karşısında tereddüt etmez. Çoğu savaşta en önde yer alır ve sıradan savaşçıların karşısına çıkmaya çekineceği güçlü ya da kurnaz düşmanlarla mücadele eder. Destanda, "dişlerinin işlemediği, saldırılarına sıradan insanların karşı koyamadığı" düşmanları bile alt ettiği anlatılır. Bu, onun cesaretinin olağanüstü savaşçılığıyla birleştiğini gösterir. Çubak için yiğitlik yalnızca güçlü olmak değildir; gerektiğinde görev uğruna kendini tehlikeye atmaktır.

Tedbirli Çubak yalnızca gücüne güvenerek hareket etmez. Karar vermeden önce durumu değerlendirir, doğru zamanı kollayarak ne zaman saldırması veya müdahale etmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle savaş meydanında gücü kadar sağduyusuyla da öne çıkar. Büyük Savaş sırasında Almambet'le birlikte keşfe çıkması gereken görevi kaçırmaması, onun sorumluluk duygusunu özellikle ortaya koyar. Bu hatayı geçiştirmek yerine büyük bir utanç duyar ve kendisini sorgular. Çünkü Çubak için üstlendiği bir görevi yerine getirmek yalnızca bir görev değil, aynı zamanda kendi onuruyla ilgili bir meseledir.

Sırgak

Sırgak, Manas'ın en güvendiği yiğitlerden biridir. Savaş meydanındaki çevikliği, ustalığı ve dayanıklılığıyla öne çıkar. Çok hızlı hareket eder ve en güçlü rakiplerin karşısına çıkmaktan çekinmez. Uzun süren savaşlarda bile yorulmadan mücadele eder. Özellikle mızrak kullanmadaki ustalığı ve hedefini şaşmayan vuruşlarıyla tanınır. Tehlikenin en yoğun olduğu anlarda bile geri çekilmek yerine savaşın içine atılır.

Usta Sırgak son derece hızlı ve isabetli bir savaşçıdır. Mızrağını büyük bir ustalıkla kullanır ve en güçlü rakiplere bile doğru zamanda vurmaya başlar. Konurbay gibi güçlü bir yiğit bile onun saldırılarını karşısında zor durumda kalır. Bu, Sırgak'ın savaş meydanındaki ustalığını açıkça gösterir.

Üstelik uzun süren çatışmalarda da gücünü kaybetmez. Kolay kolay yorulmaz ve savaş boyunca hızını ve dikkatini korur. Bu dayanıklılığı sayesinde düşmanla aralıksız mücadele edebilir ve savaş uzadıkça da gücünden bir şey kaybetmez.

Korkusuz Sırgak tehlike karşısında geri durmaz. Savaşın en kızıştığı yere girer, güçlü rakiplerle karşı karşıya gelir ve başkalarının göze alamayacağı riskleri üstlenir. Bu cesareti sayesinde savaşın en ön saflarında yer alan yiğitlerden biri olur. Bazen tek bir hamlesi bile savaşın gidişini değiştirebilir. Büyük Savaş sırasında Konurbay'a saldırdığında, Konurbay'ı ölümden yalnızca atı Algara kurtarır. Bu olay, Sırgak'ın ne kadar etkili ve kararlı bir savaşçı olduğunu gösterir. Doğru zamanda yaptığı tek bir saldırıyla savaşın seyrini değiştirebilecek güce sahiptir.

İtibarlı Sırgak'ın çevikliği, savaş becerisi ve cesareti hem dostlarının hem de düşmanlarının gözünde ona büyük bir itibar kazandırır. Düşmanları onun karşısında temkinli davranırken, silah arkadaşları ona güven duyar.

Bu yönleriyle Sırgak, Kırgız destan geleneğinde ideal bir savaş yoldaşında aranan özellikleri taşır. Savaş meydanındaki ustalığı kadar cesareti ve güvenilirliğiyle de öne çıkar.

TEMALAR

TOPLUM

Inanclar: Hayvan Kültü ve Totemizm

Manas destanında hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Bazıları kahramanların yol arkadaşı ve yardımcısı olurken, bazıları da kutsal ve sembolik anlamlar taşır. Kahramanlarla hayvanlar arasındaki ilişki, insanla doğa arasında güçlü bir bağ olduğunu gösterir. Destanda eski kült, totemist ve animist inançların izlerine de rastlanır.

Bunların en belirgin örneği at kültürüdür. Kırgızların Yenisey bölgesinde yaşadığı dönemlerde ata büyük değer verilirdi. Manas destanında ise bu eski inancın izleri, özellikle kahraman ile atı arasındaki ilişkide görülür. At yalnızca binilen bir hayvan değildir; kahramanın yol arkadaşı, savaşta en büyük yardımcısı ve kimi zaman hayatını kurtaran sadık dostudur. Bazı varyantlarda Almambet'in atı Sarala, özel bir ot yiyerek ya da Almambet'in ona binmesi sayesinde onun yeniden güç kazanmasına yardımcı olur. Bu tür anlatılar, atın kahramanın hayatındaki yerinin sıradan bir hayvanın çok ötesinde olduğunu gösterir.

Türk destan geleneğinde olduğu gibi Manas'ta da kahramanın atı çoğu zaman akıllı, güçlü ve sezgileri kuvvetli bir hayvan olarak tasvir edilir. Bazı destanlarda atlar konuşur, kahramanlarına öğüt verir veya onları tehlikelere karşı uyarır. Atın yelesi, kuyruğu ve hatta eti de güç, canlılık ve koruyuculukla ilişkilendirilir. Bu nedenle at, kimi zaman kahramana güç veren ve onu koruyan bir uğur olarak görülür.

Örnek Sahne: Akkula, Manas'ın güçlü ve sadık atıdır. Kestane renkli tüyleri, siyah yelesi, güçlü bacakları ve hızlı koşusuyla dikkat çeker. Destanda onun hızı, dayanıklılığı ve gücü özellikle öne çıkar. Bununla birlikte Akkula'nın bütün özellikleri doğaüstü değildir.

Eski destanlarda görülen sihirli atlardan farklı olarak Akkula konuşmaz ve Manas'a doğrudan doğaüstü yollarla yol göstermez. Buna rağmen sahibine karşı güçlü bir bağlılık gösterir. Manas tehlikeye düştüğünde bunu adeta hisseder ve hemen tepki verir. Manas zehirlendiğinde bulunduğu yerin çevresini eşelemeye çalışması, Manas bir yerde mahsur kaldığında huzursuzlanması ve onu korumaya çalışması, ikisi arasındaki bağın ne kadar güçlü olduğunu gösterir.

Akkula'nın Manas'la aynı zamanda doğmuş olması da bu bağ daha özel hâle getirir. Bu yüzden Akkula, Manas'ın yalnızca savaşta bindiği bir at değil, hayatı boyunca yanında olan sadık bir yol arkadaşıdır. Akkula üzerinden, eski Kırgız inançlarında ata verilen değer ve kahramanla atı arasında kurulan güçlü bağ açıkça görülür.

Öngörücü Rüyalarda

Manas destanında rüyalar, gelecekte yaşanacak olayların habercisi olan ve destanın gelişiminde önemli bir rol oynayan unsurlardan biridir. Aynı zamanda Kırgızların inançlarını ve dünyaya bakışını da yansıtır. Destanda özellikle Cakıp ve Çıyırıldı'nın, Esenkan'ın, Manas'ın ve Kanıkey'in rüyaları öne çıkar.

Cakıp ve Çıyırıldı'nın yanı sıra Esenkan'ın rüyaları, Manas'ın doğumu ve çocukluk yıllarını anlatan bölümlerde yer alır. Manas'ın rüyası Almambet'in hikâyesiyle bağlantılıdır. Kanıkey'in rüyası ise Manas'ın Uzak Pekin'e gittiği sırada yaşanan Küçük Savaş bölümünde görülür.

Bu rüyalarda hayvanlar da önemli bir yer tutar. Her hayvan, Kırgız kültüründeki sembolik anlamıyla karşımıza çıkar. Kanıkey'in rüyasındaki kartal, özgürlüğü ve ileri görüşlülüğü simgelerken, Manas'ın rüyasındaki kaplan güç, cesaret ve liderlikle ilişkilendirilir. İkisi de gücü temsil eder, ancak taşıdıkları anlam aynı değildir. Kaplan, korkusuz ve güçlü bir hükümdarı çağırıştırırken kartal, özgürlüğün ve geleceği sezmenin simgesidir.

Kırgızların bu hayvanlara yüklediği anlamlar, destandaki kahramanların kaplan, kartal, pars ve kurt gibi güçlü hayvanlara benzetilmesinde de görülür. Bu benzetmeler kahramanların cesaretini, gücünü ve kaderlerindeki önemli rolü daha belirgin hâle getirir. Rüyalarda ortaya çıkan bu semboller, kahramanların ileride gösterecekleri büyük başarıların da önceden haberini verir.

Örnek Sahne: Manas için endişelenen Kanıkey, korkutucu bir rüya görür. Rüyasında Talas'ın yıkıldığını, ağaçların devrildiğini, her yere ateş yayıldığını ve toprak kaymalarının yaşandığını görür. Bunun yaklaşan bir tehlikenin işareti olduğunu düşünür ve hemen Manas'ı uyarmaya karar verir. Ona bir mektup yazarak geri dönmelerini ve dikkatli olmalarını ister. Mektubu, en hızlı atına bindirdiği Şuutu ile Manas'a gönderir. Ardından Manas'ın yaralanması, Kanıkey'in gördüğü rüyanın yaklaşan felaketi haber verdiğini gösterir.

Gelenekler ve Görenekler

Manas destanı, Kırgızların gelenek ve görenekleri hakkında oldukça zengin bilgiler verir. Destanda savaşların ve kahramanlıkların yanı sıra düğünler, cenaze törenleri, ağıtlar, şölenler ve günlük yaşamla ilgili pek çok ayrıntı da anlatılır. Bu yönüyle destan, Kırgızların geçmişten günümüze taşıdığı kültürel değerleri ve yaşam biçimini yansıtan önemli bir kaynaktır.

Düğün gelenekleri destanda özellikle geniş yer tutar. Başlık için verilen mal ve hayvanlar, düğünde kullanılan geleneksel kıyafetler, hediyeler ve düğün öncesinde yapılan hazırlıklar ayrıntılı biçimde anlatılır. Cenaze ve yas törenlerinde söylenen ağıtlar ise ölen kişinin nasıl uğurlandığını ve toplumun yas geleneğini gösterir. Şölenler ve toplu yemekler de önemli bir yere sahiptir. Misafir ağırlamak, konuklara yemek ikram etmek ve birlikte sofraya oturmak Kırgız toplumunun önemli gelenekleri arasında gösterilir.

Göçebe yaşamın izleri özellikle atlarla ilgili yarışlarda, oyunlarda ve çeşitli yarışmalarda görülür. Bu etkinlikler insanların becerilerini, cesaretlerini ve toplumdaki konumlarını göstermelerine de imkân verir. Destanda geleneksel yemeklerden ve yiyeceklerden söz edilmesi, dönemin beslenme alışkanlıkları ve yemek kültürü hakkında da bilgi verir.

Manas destanı, geleneksel savaş kültürünü de ayrıntılı biçimde yansıtır. Tüfek, yay ve diğer silahların özel isimlerinin olması, savaş araçlarına verilen önemi gösterir. Savaş sırasında Manas'ın Kırk Yiğidi'nin "Manas, Manas!" diye bağırması ise onların liderlerine olan bağlılığını ve birlik duygusunu ortaya

koyar. Manas'ın adı, savaş meydanında savaşçıları bir araya getiren ve onlara cesaret veren bir güç hâline gelir.

Örnek Sahne: Manas'ın düğünü için yapılan hazırlıklar, Kırgız düğün geleneklerinin ne kadar kapsamlı olduğunu gösterir. Yolculuğa kimlerin katılacağı belirlenir, hayvanlar arasından uygun olanlar seçilir ve gerekli hediyeler hazırlanır. Damada on iki bin genç eşlik eder. Cakıp'ın yanında dokuz bin yaşlı bulunur. Dokuz yüz yaşlı kadın ise hediyeleri taşır ve gençlere öğüt verir.

Manas'ın Kırk Yiğidi'nin her biri yanında bin adam getirir. Böylece kırk bin kişilik büyük bir topluluk oluşur. Kafilde komuz çalanların yanı sıra trompet, flüt ve boru çalan müzisyenler de yer alır. Koyun, deve, sığır ve at sürüleri de kafileye eşlik eder. Yolculuk sırasında yiyecek olarak kullanılmak üzere kısraklar da götürülür.

Büyük kabile tepeleri, nehirleri ve geniş düzlükleri aşarak on üç gün boyunca yol alır. Şehre ulaşıldığında getirilen hayvanlar sayılır ve düzenlenir. Şehir halkı kafileyi izlerken Bakay, Kırgıl, Karatoko ve Kambay gibi kişiler de başlıkla ilgili işlerin yürütülmesini ve düzenlenmesini sağlar.

Bu sahne, Kırgız düğününün yalnızca bir evlilik töreni olmadığını, aynı zamanda geniş bir topluluğun katıldığı büyük bir sosyal organizasyon olduğunu gösterir. Damat için kabile oluşturulması, hediyelerin hazırlanması, sürülerin götürülmesi, başlık işlerinin düzenlenmesi ve gelinin aklının ve görgüsünün değerlendirilmesi, dönemin evlilik gelenekleri hakkında önemli bilgiler verir. Manas destanı bu ayrıntılar sayesinde Kırgızların aile yapısını, misafirperverliğini, toplumsal ilişkilerini ve göçebe yaşamını gelecek kuşaklara aktaran önemli bir kültürel miras niteliği taşır.

Kadınların Toplumdaki Yeri

Manas destanında kadınlar, aile hayatının yanı sıra toplumun sosyal ve kültürel yaşamında da önemli bir yere sahiptir. Kadınlar yalnızca ev işleriyle ilgilenen kişiler olarak gösterilmez; gerektiğinde yol gösterir, önemli konularda fikir verir, tehlikeleri önceden fark eder ve toplumun düzenine katkıda bulunurlar. Düğün hazırlıklarından günlük işlere kadar pek çok alanda sorumluluk üstlenirler. Hediyelerin hazırlanması, sürülerin düzenlenmesi ve çeşitli törenlerin yürütülmesi gibi işlerde aktif rol alırlar.

Destandaki kadınlar arasında Kanykey'in yeri ayrıdır. Manas'ın eşi olan Kanykey, onun en önemli destekçilerinden biridir. Manas'a gerektiğinde öğüt verir, karşılaşabileceği tehlikelere karşı onu uyarır ve savaş hazırlıklarında önemli görevler üstlenir. Savaşçılar için gerekli kıyafet ve donanımı hazırlaması, onun becerikli ve sorumluluk sahibi olduğunu gösterir. Gördüğü rüyalar aracılığıyla yaklaşan tehlikeleri sezmesi ise ileri görüşlü bir karaktere sahip olduğunu ortaya koyar. Kanykey'in Manas'a bağlılığı yalnızca eşine duyduğu sevgiden ibaret değildir; Manas'ın mücadelesine ve halkının geleceğine de gönülden bağlıdır.

Kadınların destandaki rolü, aile ve günlük yaşamla sınırlı değildir. Onlar aynı zamanda toplumun değerlerinin ve geleneklerinin devam etmesinde önemli bir rol oynarlar. Erkeklerin kararlarına gerektiğinde fikirleriyle yön verir, zor zamanlarda destek olurlar. Bu nedenle destanda kadınlar, toplumun dışında kalan kişiler değil, toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. Güç, akıl, merhamet ve sorumluluk gibi özellikler kadın karakterlerde de açıkça görülür.

Kız Saikal ise kadınların savaşçılık ve cesaret bakımından erkeklerden geri kalmadığını gösteren en önemli örneklerden biridir. Manas'la boy ölçüşebilecek kadar güçlü ve yetenekli bir savaşçıdır. Özellikle at binme ve mızrak kullanmadaki ustalığı dikkat çeker. Kız Saikal'ın kendi gücüne güvenmesi ve Manas'ın karşısına çekinmeden çıkması, destanda güçlü ve bağımsız bir kadın karakter anlayışının bulunduğunu gösterir.

Örnek Sahne: Manas, Kız Saikal'ın cesaretini ve savaşçılığını duyunca onu görmek için Tekes'e, Çin'e gider. İkisi karşılaştığında aralarında doğrudan bir mücadele başlar. Atlarının üzerinde mızraklarla karşı karşıya gelir ve birbirlerinin gücünü sınarlar.

Kız Saikal, Manas'ın karşısına korkmadan çıkar. Mücadele sırasında Manas dengesini kaybederek attan düşer. Çubak hemen yetişip onu yerden kaldırır ve Akkula'nın üzerine bindirir. Manas bu yenilgi karşısında Kız Saikal'a kızmaz. Aksine, onun cesaretine, gücüne ve savaşçılık yeteneğine saygı duyar.

Karşılaşmadan sonra Manas, Kız Saikal'ı kendisine denk bir eş olarak görür ve onunla evlilik hakkında konuşur. Bu sahne, destanda kadınların yalnızca aile içindeki rolleriyle tanımlanmadığını; cesaretleri, yetenekleri ve kendi güçleriyle de öne çıkabildiklerini gösterir. Kız Saikal'ın Manas'la doğrudan mücadele edebilmesi, destanın güçlü ve bağımsız kadın karakterlere verdiği değerin açık bir örneğidir.

POLİTİKA

Birlik ve Halkın Birleşmesi

Manas destanında öne çıkan temel konulardan biri, dağınık hâlde yaşayan Kırgız boylarının bir araya gelmesi ve ortak bir güç oluşturmalarıdır. *Manas*'ın mücadelesi yalnızca düşmanlarla savaşmak değildir. O, farklı boyları aynı amaç etrafında toplamaya, aralarındaki ayrılıkları gidermeye ve halkın yaşadığı toprakları birlikte savunmaya çalışır. Bu nedenle destanda birlik, dayanışma, ortak kimlik ve yurdu koruma düşüncesi önemli bir yer tutar.

Bu konu, Kırgızların tarih boyunca yaşadığı savaşların, göçlerin ve bölünmelerin izlerini de taşır. 10. yüzyılda Kara-Kitaylar (Hitaylar) Altay ve Yenisey çevresindeki Kırgız devletine saldırarak onu yıktı. Mahmud el-Kaşgari'nin aktardığı bilgilere göre bu saldırılar Kırgızların siyasi birliğini zayıflattı. Devletin yıkılmasının ardından Kırgız boyları zamanla Orta Asya'ya doğru göç etti. Daha sonraki dönemlerde Moğollar, Kalmuklar, Mançular ve diğer güçlerle yapılan mücadelelerde de Kırgızlar çoğu zaman farklı boy önderlerinin çevresinde birleşmek zorunda kaldı.

Geçmişte yaşanan bu savaşlar, yıkımlar ve göçler destandaki düşman tasvirlerine de yansır. Düşmanların sık sık "Kara-Kitaylar" veya "Çinliler" olarak anılması ve "Kara-Kitaylar gibi sel olup akmak" gibi ifadelerin kullanılması, bu tarihî hafızanın destandaki yansımalarından biridir. Kara-Kitayların Orta Asya'ya doğru yayılmasıyla birlikte "Çinli" adı da anlatılarda daha geniş bir anlam kazanmıştır.

Örnek Sahne: *Manas*, babası Cakıp ve aksakalların öncülüğünde Kırgız, Kazak, Nogay, Kıpçak, Moğol ve diğer boyların önderlerini bir araya getirir. Onlarla Altay'daki halkın durumunu ve Çinlilerin saldırılarından korunmak için Orta Asya'ya göç etme düşüncesini konuşur. Yaşlılar geçmişte yaşanan savaşlardan, sıkıntılardan ve kayıplardan söz eder. *Manas* ise topraklarını ve ailelerini korumaları gerektiğini hatırlatır.

Boyların önderleri birleşmeye ve savaş için hazırlanmaya karar verir. Savaşçılar toplanır, atlar hazırlanır ve gerekli kaynaklar bir araya getirilir. Akbalta, Bedlik ve Aydarkan gibi önderlere çeşitli görevler verilir. *Manas*, düşman karşısında cesaretin yanı sıra doğru stratejinin ve sadakatin de gerekli olduğunu vurgular. Böylece farklı boylar ortak bir amaç etrafında birleşerek savaşa hazırlanır.

Millî Kimlik

Manas destanı, Kırgız halkının kimliğini ve ortak değerlerini anlatan en önemli eserlerden biridir. Destan yalnızca savaşları ve kahramanlıkları anlatmaz; insanların nasıl bir arada yaşayacağını, toplumun nasıl yönetileceğini ve herkesin topluma karşı hangi sorumlulukları taşıdığını da gösterir. Bu yönüyle eski Kırgız boyları için bir çeşit toplumsal rehber niteliği taşıırken, bugün de Kırgızların geçmişini, değerlerini ve kültürel mirasını yansıtır.

Destanda birlik, adalet ve dayanışmanın yanı sıra büyüklere saygı, cesaret, sadakat ve topluma karşı sorumluluk gibi değerler de öne çıkar. İnsanların birbirine destek olması, zor zamanlarda halkın yanında durması ve toplumun düzenini koruması önemsenir. Bu nedenle destan, yalnızca iyi bir savaşçının nasıl olması gerektiğini değil, topluma karşı sorumluluk sahibi bir insanın nasıl davranması gerektiğini de anlatır.

Destandaki başlıca karakterlerin her biri, Kırgız toplumunda değer verilen farklı özellikleri temsil eder. *Manas* cömertliği ve yüce gönüllülüğü; Köşöy bilgeliği ve tecrübesi; Bakay sağduyusu ve ileri görüşlülüğü; Kanıkey şefkati ve bağlılığı; Almambet zekâsı ve stratejik düşüncesi; Çubak onuru ve dürüstlüğü; Sırgak cesareti ve savaşçılığı; Semetey topluma karşı sorumluluğu; Ayçürök ise saflığı ve ahlaki dürüstlüğüyle öne çıkar. Bu karakterlerin özellikleri bir araya geldiğinde, destanda önem verilen değerler daha açık biçimde görülür.

Örnek Sahne: Çatışmanın ardından Cakıp, ölenlerin uygun şekilde gömülmesini sağlar ve ele geçirilen hayvanların köylülerle hayatta kalanlar arasında adil biçimde paylaşılmasını düzenler. Bilgeliği ve cesaretiyle kendini gösteren genç *Manas* da aksakalların takdirini kazanır. Köyde zafer kutlanırken Cakıp'ın önderliği Kazaklar, Kırgızlar ve çevredeki diğer topluluklarla olan ilişkileri güçlendirir. Mançu ve Altay'dan gelen yağmacıları geri püskürtülür ve halk yeniden güvenliğine kavuşur. Cakıp ve adamları aileleri, hayvanları ve onurlarıyla birlikte evlerine döner. Böylece bölgedeki barış ve birlik yeniden sağlanır.

Bu yönüyle millî kimlik, birlik içinde yaşamak, birbirine destek olmak, adaleti gözetmek, büyüklere saygı göstermek ve topluluğun güvenliğini korumak da bu kimliğin önemli parçalarıdır. Destan, bütün bu değerleri kahramanların davranışları üzerinden gelecek kuşaklara aktarır ve Kırgız halkının geçmişine dair ortak hafızanın korunmasını sağlar.

Liderlik

Manas destanında liderlik, sadece güçlü olup savaş kazanmakla açıklanmaz. *Manas*'ın asıl gücü, insanları arkasından sürükleyebilmesinde ve zor zamanlarda onların başında durabilmesindedir. Savaş başladığında kendi askerlerini öne sürüp geride beklemez. Tehlikenin içine kendisi de girer. Bu tavrı, savaşçıların ona duyduğu güvenin en önemli nedenlerinden biridir.

Manas'ın liderliğinde akıl da en az cesaret kadar önemlidir. Her şeyi yalnızca kendi gücüne dayanarak çözmeye çalışmaz. Büyük bir karar vermesi gerektiğinde yaşlıların ve deneyimli kişilerin sözünü dinler, yaşanan olayları değerlendirir ve işaretleri göz önünde bulundurur. Böylece gerektiğinde gücünü kullanırken, ne zaman ve nasıl hareket etmesi gerektiğini de düşünür. Kalabalık bir düşman karşısında başarı kazanabilmesinin nedenlerinden biri budur.

Onu güçlü bir önder yapan başka bir özellik de çevresindeki insanlara verdiği duygudur. *Manas*'ın yanında savaşanlar, yalnızca bir komutanın emrini yerine getiren askerler gibi değildir. Onunla birlikte hareket eder, onun mücadelesini kendi mücadeleleri olarak görürler. *Manas* da onlara cesaret, adalet ve onur gibi değerleri aşılar. Bu nedenle aralarındaki bağ, sıradan bir komutan-asker ilişkisinden daha güçlüdür.

Fakat destanda liderlik her zaman zafer ve güç anlamına gelmez. *Manas*'ın taşıdığı sorumluluk oldukça ağırdır. Savaşlarda adamlarını kaybeder, yakınlarının ölümünü görür ve bazen çok zor kararlar vermek zorunda kalır. Üstelik karşısına yalnızca düşman orduları çıkmaz; ihanet, aldatma ve anlaşmazlıklarla da uğraşır. Bütün bunlar, onun aldığı kararların arkasında büyük bir sorumluluk bulunduğunu gösterir. Çünkü verdiği kararların sonucu yalnızca kendi hayatını değil, bütün halkın geleceğini etkiler.

Manas'ın bu yönü destandaki dağ benzetmelerinde de kendini gösterir. Kara dağlara ve *Ala-Too*'ya benzetilmesi tesadüf değildir. Dağ nasıl yerinden kolayca oynatılmaz ve çevresine güven veren sağlam bir varlık olarak durursa, *Manas* da halkının karşısında öyle durur. İnsanlar onun varlığında güç ve güven bulur. Bu yüzden *Manas*'ın liderliği, yalnızca savaş meydanındaki başarısıyla değil, halkının gözündeki yeriyle de ilgilidir.

Örnek Sahne: *Manas*'ın Kırgızları *Altay*'dan *Ala-Too*'ya götürmesi, onun nasıl bir önder olduğunu açıkça gösterir. Bu, yalnızca bir savaş seferi değildir. Yolculukta savaşçılarla birlikte yaşlılar, aileler ve halkın diğer üyeleri de vardır. Dolayısıyla *Manas*'ın önünde yalnızca düşmanları aşmak değil, bütün topluluğu güven içinde yeni bir yurda ulaştırmak gibi büyük bir görev bulunur.

Yol boyunca dağlar, nehirler ve geniş ovalar geçer. İnsanlar yanlarında hayvanlarını ve eşyalarını taşır. Yolculuk kolay değildir; çeşitli tehlikelerle karşılaşır. Buna rağmen *Manas* halkının başından ayrılmaz ve onları yolculuk boyunca yönlendirir. Onun kararlılığı, insanların da umutlarını kaybetmemesini sağlar.

Bu olayda *Manas*'ın liderliğinin en önemli tarafı ortaya çıkar: İnsanları ortak bir amaç etrafında toplayabilmesi. *Altay*'dan *Ala-Too*'ya dönüş, yalnızca bir göç değildir. Kırgızların atalarının topraklarına yeniden kavuşma ve özgürlüklerini koruma isteğini temsil eder. *Manas* bu isteği ortak bir hedefe dönüştürür ve farklı insanları aynı yolun üzerinde buluşturur. Bu nedenle destanda o, yalnızca savaşan bir kahraman değil; halkına yol gösteren, onu koruyan ve geleceğe taşıyan bir önder olarak karşımıza çıkar.

Savaş

Savaş, *Manas*'ın halkını ve yurdunu korumak için verdiği mücadelenin önemli bir parçasıdır. Çinliler ve Kalmuklar Kırgız topraklarına saldırır, halkın özgürlüğünü tehdit eder ve ülkeyi ele geçirmeye çalışır. Bu saldırılar yalnızca toprak kazanma amacı taşımaz; yağma, baskı ve yıkım da beraberinde gelir. Bu yüzden *Manas*'ın savaşları bir fetih arayışından çok, halkını ve yaşadığı toprakları koruma çabasıdır.

Manas, yalnızca dışarıdan gelen düşmanlarla mücadele etmez. Zalim ve haksız kişilere karşı da savaşır. Onun için önemli olan, düşmanın kim olduğu değil, yaptığı şeyin doğru ya da yanlış olmasıdır. Zulüm, haksızlık ve gücün kötüye kullanılması karşısında sessiz kalmaz. Savaşa girmesinin amacı başkalarına hükmetmek değil, baskıyı sona erdirmek ve bozulan düzeni yeniden sağlamaktır.

Bu nedenle savaş, onun için sadece silahlı bir çatışma değildir. Adalet, onur ve halka karşı sorumluluk da bu mücadelenin bir parçasıdır. Manas kendi çıkarı için savaşmaz; halkının güvenliği ve özgürlüğü için mücadele eder. Sahip olduğu gücü insanları ezmek için değil, onları korumak için kullanır.

Manas'ın üzü yayıldıkça ona karşı duyulan kıskançlık da artar. Kazandığı zaferler ve halkının ona duyduğu güven, rakip hükümdarları ve savaşçıları rahatsız eder. Manas'ın giderek güçlenmesi, bazı düşmanları için yalnızca askeri bir tehdit değildir. Onun adı ve kazandığı saygınlık da kendi güçlerini ve itibarlarını gölgede bırakır.

Bu yüzden bazı düşmanlar Manas'ı yenmekle yetinmez, onun adını da yok etmek ister. Gurur, kıskançlık ve Manas'ın gücünden duyulan korku, onları savaşa sürükleyen nedenler arasındadır. Böylece çatışmaların arkasında yalnızca işgal ve zulüm değil, kişisel rekabet ve kıskançlık da bulunur. Manas ise bütün bunların karşısında adaleti ve halkının hakkını savunan bir lider olarak durur.

Örnek Sahne: Büyük Savaş, Manas ile düşmanları arasındaki en büyük mücadelelerden biridir. Manas'ın giderek artan üzünden rahatsız olan düşmanlar büyük bir ordu toplar ve Kırgız topraklarına saldırır. Asıl amaçları yalnızca ülkeyi ele geçirmek değildir; Manas'ı yenerek onun gücünü ve halk üzerindeki etkisini de kırmak isterler.

Manas savaşçılarıyla birlikte savaş alanına çıkar. Halkının geleceği onun omuzlarındadır. Atların nal sesleri ortalığı inletir, silahlar çarpışır ve savaş alanını yoğun bir toz bulutu kaplar. Her taraftan savaşçıların sesleri yükselir.

Manas, düşmanın güçlü savaşçılarıyla tek tek karşılaşır. Büyük bir cesaretle savaşır ve düşman saflarını dağıtmaya başlar. Onu gören kendi savaşçıları da cesaretlenir. Kırk Yiğit ve diğer savaşçılar Manas'ın yanında sıkı bir şekilde mücadele eder. Hepsi aynı amaç için, yurtlarını ve halklarını korumak için savaşmaktadır.

Savaş uzun sürer ve iki taraf da ağır kayıplar verir. Buna rağmen Manas geri çekilmez. Halkını ve yurdunu düşünerek savaşmaya devam eder. Sonunda düşman ordusunun direnci kırılır ve askerler geri çekilmeye başlar.

Bu savaşta Manas'ın başarısını yalnızca fiziksel gücü açıklamaz. Cesareti, kararlılığı ve halkına olan bağlılığı da zaferde önemli rol oynar. Manas, kendisi için değil halkı için savaşır. Bu yüzden Büyük Savaş, onun hem güçlü bir savaşçı hem de halkını korumak için sorumluluk alan bir lider olduğunu gösterir.

İLİSKİLER

Dostluk

Dostluk, burada yalnızca iki insanın birbirini sevmesi ya da iyi anlaşması değildir. Güvenmek, zor günlerde birbirini yalnız bırakmamak ve gerektiğinde dostu için kendini tehlikeye atabilmek anlamına gelir. Manas'ın çevresindeki dostluklar da özellikle bu yönleriyle öne çıkar. Gerçek dost, sadece güzel günlerde yanında olan değil, sıkıntıyı da seninle paylaşan kişidir.

Manas'ın en yakın dostu Almambet'tir. Almambet Çin'de doğmuş ve Çin kökenli olarak anlatılmıştır. Buna rağmen Manas'la arasında güçlü bir bağ oluşur. Aralarındaki dostluk, köken ve siyasi ayrımlardan daha güçlüdür. Almambet, Manas'ın yanına gelmeden önce ikisinin yollarının kesişeceğine işaret eden bir rüya görür. Böylece bu karşılaşmanın hem bir seçim hem de kaderin getirdiği bir sonuç olduğu düşünülür.

Kırgız kültüründe çok yakın dost için "kan dos" denir. Kelime anlamıyla "kan dostu" ya da "kan kardeşi" anlamına gelen bu ifade, gerçek dostluğun aile bağı kadar güçlü görüldüğünü anlatır. Almambet'in Manas'a bağlılığı da bu anlayışa uyar. Onunla birlikte savaşır, yaralandığında yanında olur ve başarılarını olduğu kadar sıkıntılarını da paylaşır.

Manas'ın dost çevresi Almambet'le sınırlı değildir. Syrgak, Çubak ve diğer Kırk Yiğit de onun en güvendiği yol arkadaşlarıdır. Manas onları yalnızca savaşçıları olarak görmez; fikirlerine değer verir ve zor durumlarda onların desteğine güvenir. Kırk Yiğit de Manas'a olan bağlılığını davranışlarıyla gösterir. Tehlikeli savaşlarda onun yanında yer alır, gerektiğinde kendi hayatlarını riske atarlar.

Burada dostluk aynı zamanda dayanışma anlamına gelir. Manas ve arkadaşları karşılaştıkları tehlikeleri birlikte göğüsler. Birinin gücü diğerine destek olur; birinin cesareti diğerlerine de güç verir. Bu birliktelik, yalnızca kişisel bağlarını sağlamlaştırmaz, birlikte mücadele ettikleri insanların da birbirine daha sıkı bağlanmasını sağlar.

Almambet'in hikâyesi, dostluğun köken veya milliyetle sınırlı olmadığını özellikle gösterir. Farklı bir ülkeden gelen Almambet'in Manas'ın en yakın dostlarından biri olması bunun en açık örneğidir. Aralarındaki

bağı asıl güçlendiren şey aynı soydan gelmeleri değil; birbirlerine duydukları güven, gösterdikleri sadakat ve zor zamanlarda birbirlerinin yanında olmalarıdır.

Örnek Sahne: Almambet, Manas'ın yanına gitmek için Çuy Vadisi'nden geçerken oldukça zor durumdadır. Açlık, yorgunluk ve üzüntü içinde yoluna devam eder. Bu sırada bir kartalın saldırısına uğrar. Kartalı etkisiz hâle getirdikten sonra onun yaralandığını fark eder ve kırılan kanadını sararak hayvana yardım eder. Bu küçük olay, Almambet'in yalnızca güçlü bir savaşçı olmadığını, merhametli bir yanı da bulunduğunu gösterir.

Uzun yolculuğun ardından Manas'ın yanına ulaştığında sıcak bir şekilde karşılanır. Manas, onun yaşadığı sıkıntılara rağmen kendisine ulaşmasını takdir eder. Daha sonra Almambet, Manas ve Kırk Yiğit'le birlikte hareket etmeye başlar. Birlikte ava çıkar, savaşlara katılır, yolculukların zorluklarını ve elde ettikleri başarıları paylaşırlar.

Manas, Almambet'e verdiği değeri ona uygun bir eş bulmasına yardımcı olarak da gösterir ve onun için büyük bir şölen düzenler. Böylece Almambet artık sadece Manas'ın yanında savaşan bir yiğit değil, onun en yakın ve güvendiği dostlarından biri hâline gelir.

Bu ilişki, gerçek dostluğun neye dayandığını açıkça gösterir: Aynı yerden gelmek ya da aynı soydan olmak değil; birbirine güvenmek, zor zamanda yanında durmak ve gerektiğinde dostu için fedakârlık yapmaktır.

Aşk ve Aile

Aile, sevgi, sadakat ve hayat arkadaşılığıyla birlikte düşünülür. Manas ile Kanykey'in (Sanırabıga) ilişkisi bunun en güçlü örneklerinden biridir. Bazı anlatıcılara göre Manas'ın birden fazla eşi vardır; ancak Kanykey her zaman onun gerçek hayat arkadaşı olarak öne çıkar. Manas'ın Kanykey'i seçmesinde yalnızca güzelliği değil, zekâsı, cesareti ve güçlü karakteri de etkili olur. Aralarındaki sevgi ise zaman içinde, birbirlerini tanıdıkça ve birbirlerine saygı duydukça güçlenir.

İlk karşılaşmaları pek de sakın değildir. Kanykey, Manas'ın kendinden emin ve iddialı tavrına hemen karşılık verir; kendi düşüncesinden vazgeçmez. Manas da onun sıradan biri olmadığını, cesur ve güçlü bir karaktere sahip olduğunu görür. Başlangıçtaki bu çekişme zamanla karşılıklı saygıya dönüşür. İkisi birbirlerinin gücünü ve karakterini tanıdıkça aralarındaki yakınlık artar ve sonunda gerçek bir sevgiye dayanan bir birliktelik kurarlar.

Bu evlilik yalnızca Manas ile Kanykey'i ilgilendiren bir mesele değildir. Aileler arasındaki ilişkileri güçlendirir ve iki taraf arasında yeni bağlar kurulmasını sağlar. Düğün için yapılan hazırlıkların büyüklüğü de bunun göstergesidir. Kırk Yiğit yanlarında kendi adamlarıyla gelir, yaşlılar ailelere yol gösterir ve çok sayıda hayvandan oluşan büyük bir kabile on üç gün boyunca Buhara'ya doğru ilerler.

Düğünün görkemi ne kadar büyük olursa olsun, ilişkinin merkezinde Manas ile Kanykey arasındaki sevgi vardır. Bu sevgi yalnızca birbirlerine duydukları bağlılıktan ibaret değildir. Birbirine güvenmek, zor zamanlarda destek olmak, aynı değerlere sahip çıkmak ve gerektiğinde fedakârlık yapmak da bu ilişkinin bir parçasıdır. Kurdukları aile, Manas'ın soyunun devamı açısından da önem taşır ve çevrelerindeki insanlarla olan bağlarını güçlendirir. Böylece aşk ve aile, Manas'ın hayatında birbirinden ayrı düşünülmemeyen iki unsur hâline gelir.

Örnek Sahne: Manas, Bökey Sırtı'ndaki Kanykey'in yanına geldiğinde içindeki huzursuzluk diner. Kanykey onu ve Almambet'i saygıyla karşılar, yemek ikram eder. Daha sonra Kırk Yiğit için hazırladığı büyük heybeleri çıkarır. Her biri için ayrı ayrı hazırladığı heybelerde yazlık ve kışlık başlıklar, zırhlar, tüfekler, barut, mermiler, yedek kıyafetler ve sıcak çoraplar bulunur. Kanykey, çıkacakları uzun yolculuğu ve karşılaşabilecekleri zorlu savaşları düşünerek hiçbir ayrıntıyı şansa bırakmamıştır.

Kahramanlar yola çıkmadan önce Kanykey her birine koruyucu muskalar bağlar. Altın zırhları atlara yükletir ve bütün hazırlıkları tek tek kontrol eder. Onlarla birlikte yürürken Almambet'e dönüp gözyaşları içinde konuşur. Çocuğunun olmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirir ve Manas'a göz kulak olmasını ister.

Kanykey'in yaptıkları, Manas'a duyduğu sevginin ne kadar derin olduğunu gösterir. Savaşçıların ihtiyaç duyacağı her şeyi önceden düşünmesi, Manas'ın güvenliğini önemsemesi ve onu Almambet'e emanet etmesi, onun hem sevgi dolu bir eş hem de koruyucu bir aile büyüğü olduğunu ortaya koyar. Bu sahnede Kanykey'in sevgisi sözlerden çok davranışlarıyla kendini gösterir.